

nutno upozornit na jedno místo na stránce 119—120:¹ Abych způsobem pro censuru nezávadným objasnil čtenáři, jak kapitalisté a sociálšovinisté, kteří k nim přeběhli (proti kterým Kautský tak nedůsledně bojuje), nestydatě lžou, když mluví o aneších, jak nestoudně zastírají anexe kapitalistů své země, byl jsem nucen zvolit za příklad . . . Japonsko! Pozorný čtenář si snadno domyslí, že tu nejde o Japonsko, ale o Rusko, že tu nejde o Koreu, ale o Finsko, Polsko, Kuronsko, Ukrajinu, Chivu, Bucharu, Estonsko a jiné oblasti s nevelkoruským obyvatelstvem.

Doufám, že moje brožura přispěje k pochopení základního ekonomického problému, bez jehož prozkoumání není vůbec možno porozumět nynější válce a nynější politice, a to problému, jaká je hospodářská podstata imperialismu.

V Petrohradě dne 26. dubna 1917

Autor

¹ Viz tento svazek str. 113. (Pozn. red.)

PŘEDMLUVA K FRANCOUZSKÉMU A NĚMECKÉMU VYDÁNÍ

I

Tento spis byl napsán, jak je uvedeno v předmluvě k ruskému vydání, roku 1916 s ohledem na carskou cenzuru. Nemám možnost, abych dnes přepracoval celý text, ba nebylo by to snad ani účelné, neboť hlavním úkolem knihy bylo a je vyložit podle souhrnných údajů nesporné buržoasní statistiky a podle doznání buržoasních učenců všech zemí, jaký byl *celkový stav* světového kapitalistického hospodářství v jeho vzájemných mezinárodních vztazích na počátku 20. století, v předvečer první světové imperialistické války.

Pro mnohé komunisty v pokročilých kapitalistických zemích bude do jisté míry dokonce užitečné, když se na příkladu tohoto, s *hlediska carské censury legálního* spisu přesvědčí, že je možné — a nutné — využít i těch nepatrných zbytků legality, zbývajících ještě komunistům, řekněme, v dnešní Americe nebo ve Francii po jejich nedávném téměř všeobecném zatýkání, aby byla objasněna celá faleš sociálpacifistických názorů a nadějí, skládaných ve „světovou demokracii“. Nejnutnější doplňky k tomuto spisu, napsanému s ohledem na cenzuru, se pokusím uvést v této předmluvě.

II

Spis podává důkaz, že válka v letech 1914—1918 byla na obou stranách válkou imperialistickou (t. j. dobytčnou, loupežnou a lupičskou), válkou za rozdělení světa, za rozdělení a znovurozdělení kolonií, „sfér vlivu“ finančního kapitálu atd.

Neboť důkaz, jaká je skutečná sociální, či lépe řečeno, skutečná třídní povaha války, netkví samozřejmě v diplomatických

dějínách války, nýbrž v rozboru *objektivní* situace vládnoucích tříd ve všech válčících státech. Kdo chce vylíčit tuto objektivní situaci, nesmí přihlížet jen k jednotlivým případům a jednotlivým údajům (při nesmírné složitosti jevů společenského života je možno vždy najít libovolný počet příkladů nebo jednotlivých údajů k potvrzení jakékoliv these), nýbrž musí bezpodmínečně vzít na základ *souhrnné* údaje o *základních* zjevech hospodářského života ve všech válčících státech na celém světě.

Právě takové souhrnné údaje, které nemohou být vyvráceny, jsem uvedl, když jsem vylíčil, jak *byl svět rozdělen* roku 1876 a roku 1914 (v kapitole VI) a jak byla rozdělena *železniční síť* na celém světě roku 1890 a roku 1913 (v kapitole VII). Železnice jsou výsledkem nejhlavnějších odvětví kapitalistického průmyslu, průmyslu kamenouhelného a železářského — výsledkem a současně nejnázornějším měřítkem rozvoje světového obchodu a buržoasně demokratické civilisace. Jak souvisí železnice s velkovýrobou, s monopoly, syndikáty, kartely, trusty, bankami a s finanční oligarchií, je vyloženo v předcházejících kapitolách knihy. Rozdělení železniční sítě, nerovnoměrnost jejího rozdělení, nerovnoměrnost jejího vývoje je výsledkem moderního, monopolistického kapitalismu ve světovém měřítku. A tyto výsledky ukazují, že *dokud* existuje soukromé vlastnictví výrobních prostředků na této hospodářské základně, jsou imperialistické války naprosto nevyhnutelné.

Stavba železnic se zdá prostým, samozřejmým, demokratickým, kulturním a civilizačním podnikem: tak se dívají na věc buržoasní profesori, placení za zastírání kapitalistického otroctví, a maloměšťáčtí šosáci. Ve skutečnosti kapitalistické vztahy, které mnohonásobnými pouty pojí tyto podniky se soukromým vlastnictvím výrobních prostředků vůbec, způsobily, že stavba železnic se stala prostředkem útisku *miliardy* lidí (kolonie plus polokolonie), t. j. více než poloviny obyvatelstva zeměkoule závislých zemích a námezdních otroků kapitálu v zemích „civilizovaných“.

Soukromé vlastnictví, založené na práci malovýrobcově, volná soutěž, demokracie — všechna tato hesla, kterými kapitalisté a jejich tisk klamou dělníky a rolníky, dávno neplatí. Kapitalismus se přeměnil ve světový systém koloniálního útisku a finančního deptání obrovské většiny obyvatelstva zeměkoule hrstkou „pokročilých“ zemí. A o tuto „kořist“ se navzájem dělí

dva nebo tři světovládní, po zuby ozbrojení lupiči (Amerika, Anglie a Japonsko), kteří strhují do své války za rozdělení své kořisti celý svět.

III

1914/19 ← Brest-litevský mír, nadiktovaný monarchistickým Německem, a potom mnohem brutálnější a ničemnější versailleský mír, nadiktovaný „demokratickými“ republikami Amerikou a Francií, jakož i „svobodnou“ Anglií, prokázal lidstvu velmi užitečnou službu, neboť demaskoval zaprodané námezdní škrabáky imperialismu i reakční šosáky, byť se nazývají pacifisty a socialisty, kteří pěli chvalozpěvy na „wilsonismus“ a dokazovali, že mír a reformy jsou za imperialismu možné.

Desetimiliony mrtvých a mrzáků, zůstavených válkou vedou o to, které skupině finančních lupičů, anglické či německé, se má dostat větší kořisti, a pak tyto dvě „mírové smlouvy“ otvírají neobyčejně rychle oči milionům a desetimilionům lidí, zakřiknutých, zdeptaných, oklamanych a obalamucených buržoasií. Díky zpusošení světa, které způsobila válka, se rozmáhá světová revoluční krize, která, ať projde sebedeššími a sebesvůlejšími peripetiemi, nemůže skončit jinak než proletářskou revolucí a jejím vítězstvím.

Basilejský manifest II. Internacionály, ve kterém byla roku 1912 charakterisována právě ta válka, která vzplanula roku 1914, a nikoliv válka vůbec (války bývají různé, bývají také války revoluční), zůstal dokumentem odhalujícím celý hanebný bankrot, veškeré renegátství hrdinů II. Internacionály.

Přetiskují proto tento manifest v příloze k tomuto vydání a upozorňují znovu čtenáře, že hrdinové II. Internacionály se vyhýbají místům basilejského manifestu, kde se mluví přesně, jasně a přímo o spojitosti právě této nastávající války s proletářskou revolucí, stejně obezřetně, jako se zloděj vyhýbá místu, kde kradl.

IV

Zvláštní pozornost je v tomto spise věnována kritice „kautskyánství“, mezinárodního ideologického směru, který je reprezentován ve všech zemích na světě „nejvýznačnějšími theore-

tiky“, vůdci II. Internacionály (v Rakousku Otto Bauerem a spol., v Anglii Ramsayem Macdonaldem a jinými, ve Francii Albertem Thomasem atd.), a četnými socialisty, reformisty, pacifisty, buržoasními demokraty a kněžími.

Tento ideologický směr je jednak produktem rozkladu, zahnívání II. Internacionály, a jednak nutným ideologickým výtvorem maloměšťáků, kteří jsou veškerými životními poměry udržováni v zajetí buržoasních a demokratických předsudků.

U Kautského a jemu podobných znamenají tyto názory, že se naprosto zřekli právě oněch revolučních principů marxismu, které tento spisovatel obhajoval po desetiletí, mimo jiné zejména v boji proti socialistickému oportunistu (Bernsteinovu, Millerandovu, Hyndmannovu, Gompersovu atd.). Není proto náhoda, že „kautskyánci“ se nyní na celém světě ve své praktické politice sjednotili s krajními oportunisty (v II. čili žlutácké Internacionále) a s buržoasními vládami (přes koaliční buržoasní vlády za účasti socialistů).

Proletářské revoluční hnutí vůbec, vzmáhající se na celém světě, a zejména hnutí komunistické, nezbytně vyžaduje, aby theoretické chyby „kautskyánství“ byly podrobeny rozboru a vytaženy na světlo. A to tím spíše, poněvadž pacifismus a „demokratismus“ vůbec — směry, které se naprosto nehlásí k marxismu, avšak stejně jako Kautský a spol. zastírají hloubku rozporů imperialismu a neodvratnost revoluční krise jím způsobené — jsou ještě velmi rozšířeny na celém světě. A bojovat proti těmto směrům je úkolem strany proletariátu, která musí z vlivu buržoasie vyprošťovat malovýrobce obalamucené buržoasí i miliony pracujících, žijících v poměrně maloburžoasních poměrech, a která je musí získávat na svou stranu.

V

Je třeba říci několik slov ke kapitole VIII: „Parasitismus a zahnívání kapitalismu.“ Jak je už uvedeno v textu knihy, učinil Hilferding, bývalý „marxista“, nyní spolupracovník Kautského a jeden z hlavních představitelů buržoasní, reformistické politiky v „Nezávislé sociálně demokratické straně Německa“,¹ při

¹ *Nezávislá sociálně demokratická strana Německa* byla založena na sjezdu v Gothě v dubnu 1917. Jejím jádrem bylo „Sociálně demokratické pracovní společenství“, jehož politickými vůdci byli Haase a Ledebour

posuzování této otázky krok zpět v porovnání s *nepokrytým* pacifistou a reformistou, Angličanem Hobsonem. Mezinárodní rozkol celého dělnického hnutí se nyní již plně projevil (II. a III. Internacionála). Zjevným faktem se stal také ozbrojený boj a občanská válka mezi oběma směry: Menševici a „sociální revolucionáři“ podporují v Rusku proti bolševikům Kolčaka a Denikina, scheidemannovci a Noskeové a spol. se spojili v Německu s buržoasí proti spartakovcům¹; totéž vidíme ve Finsku, Polsku, Maďarsku atd. V čem vlastně tkví ekonomická základna tohoto světodějného zjevu?

Tkví v parazitismu a v zahnívání kapitalismu, zjevch, které charakterisují jeho nejvyšší historické stadium, imperialismus. Kapitalismus, jak je dokázáno v tomto spise, vytvořil dnes *hrstku* velmi zámožných a mocných států (je to necelá jedna desetina obyvatelstva Země, při „nejpříznivějším“ a nejpřehnanějším výpočtu necelá jedna pětina), které odírají — pouhým „střháním kuponů“ — celý svět. Vývoz kapitálu skýtá důchod 8 až 10 miliard franků ročně, podle předválečných cen a podle předválečné buržoasní statistiky, a dnes ovšem mnohem větší.

Je pochopitelné, že z takových nesmírných *nadzisků* (kapitalisté je shrabují ještě kromě zisků vydřených z dělníků „vlastní“ země) je *možno korumpovat* dělnické vůdce a hořejší vrstvu dělnické aristokracie. A tuto vrstvu kapitalistů „pokročilých“ zemí také opravdu korumpují — a činí tak všemi možnými způsoby, přímo i nepřímo, nepokrytě i zastřeně.

Tato vrstva změšťáčtělých dělníků čili „dělnické aristokracie“, dělníků, kteří jsou svým způsobem života, velikostí výdělků a celým svým světovým názorem naprostými šosáky, je hlavní oporou II. Internacionály a dnes hlavní *sociální* (nikoli vojenskou) *oporou buržoasie*. Jsou to totiž opravdoví *agenti buržoasie v dělnickém hnutí*, dělničtí příručí kapitalistické třídy (labor lieutenants of the capitalist class), skuteční nositelé reformismu a šovinismu. V občanské válce proletariátu proti buržoasii

a theoretiky Kautský a Bernstein. Druhou částí byl „Spartakův svaz“ (viz další pozn. na této str.), který však později ze strany vystoupil. Po válce došlo na sjezdu v Halle roku 1920 k roztržce v otázce vstupu do Komunistické internacionály a část členstva se připojila ke Komunistické straně Německa. V roce 1922 se strana opět sloučila se sociálně demokratickou stranou Německa. (Pozn. překl.)

¹ *Spartakovci*, přívrženci skupiny „Internacionála“, která se též nazývala „Spartakovým svazem“. (Pozn. překl.)

se nezbytně přidávají houfně na stranu buržoasie, na stranu „versailleských“¹ proti „komunardům“.²

Kdo nepochopí hospodářské kořeny tohoto zjevu, kdo nezhodnotí jeho politický a sociální význam, nemůže se ani o krok přiblížit k řešení praktických úkolů komunistického hnutí a nastávající sociální revoluce.

Imperialismus je předvečerem sociální revoluce proletariátu. To bylo dokázáno od roku 1917 ve světovém měřítku.

6. července 1920

N. LENIN

¹ *Versaillesští*, buržoasie spolu se svou vládou, která uprchla do Versailles (město poblíž Paříže), kam stáhla kontrarevoluční vojska, získala pomoc německého vojska, odřízla s jeho pomocí Paříž od ostatní Francie a utopila Pařížskou komunu v krvi dělníků. (Pozn. překl.)

² *Komunardi*, pařížský proletariát, spolu s městskou chudinou a částí maloburžoasie, které šly za ním; provedl povstání roku 1871, dobyl moc, organizoval Pařížskou komunu (prvou vládu proletářské diktatury) a vedl o komunu hrdinný boj proti buržoasii. (Pozn. překl.)

V posledních 15–20 letech, zejména po válce španělsko-americké (1898) a anglo-burské (1899–1902), je používáno v hospodářské i politické literatuře starého i nového světa k charakteristice nynější epochy stále častěji termínu „imperialismus“. Roku 1902 vyšel v Londýně a New Yorku spis anglického národohospodáře J. A. Hobsona „Imperialismus“. Autor, jenž zastává hledisko buržoasního sociálního reformismu a pacifismu – které se v podstatě shoduje s dnešním stanoviskem bývalého marxisty K. Kautského – vylíčil velmi dobře a důkladně hlavní hospodářské a politické znaky imperialismu. Roku 1910 vyšel ve Vídni spis rakouského marxisty Rudolfa Hilferdinga „Finanční kapitál“ (ruský překlad: Moskva 1912). Tento spis, přestože se autor dopustil chyby v teorii peněz¹ a že projevuje

¹ *Hilferdingova chyba v otázce teorie peněz* spočívala v tom, že Hilferding se snažil ve svém spise „Finanční kapitál“ „prohloubit“ a „opravit“ Marxe, odvolávaje se na skutečnosti rakouské a indické ekonomiky. Marx v úvodu ke „Kritice politické ekonomie“ a v III. kapitole I. svazku „Kapitálu“ určil hodnotu papírových peněz, vycházející z hodnoty kovových (zlatých) peněz, a považoval papírové peníze za náhražku kovových peněz. Zákonu oběhu papírových peněz lze podle Marxe pochopit na základě zákonů oběhu zlata. Hilferding však na rozdíl od Marxe tvrdil, že „při oběhu čistých papírových peněz... papírové peníze... nabývají úplné nezávislosti na hodnotě zlata a bezprostředně odrážejí hodnotu zboží“. Lenin v III. a VIII. kapitole svého spisu o imperialismu (str. 51 a 100) a ve své předmluvě k francouzskému a německému vydání (viz str. 15) poukazuje kromě toho na jiné nedostatky Hilferdingovy knihy „Finanční kapitál“ a zvláště konstatuje, že v tak důležité otázce, jako cizopasnictví a tlení kapitalismu v imperialistické epoše „marxista Hilferding udělal krok zpět ve srovnání s nemarxistou Hobsonem“. A „jistá náchylnost ke smířování marxismu s oportunistem“, o níž mluví Lenin, udělala z bývalého „marxisty“ Hilferdinga nejdříve „spolubojovníka Kautského a jednoho z nejvýznačnějších představitelů buržoasní, refor-

jistou tendencí smiřovat marxismus s oportunistem, je na nejvyšší cenou theoretickou „studii o nejnovější fázi ve vývoji kapitalismu“ (takový je podtitul Hilferdingovy knihy). To, co se říkalo v posledních letech o imperialismu — zejména ve velmi četných časopiseckých a novinářských článcích o této otázce, jakož i v resolucích, na př. saskokamenického sjezdu¹ a basilejského kongresu, které se konaly na podzim roku 1912 — v podstatě nevycházelo z rámce myšlenek, které byly vyloženy, či lépe řečeno, shrnuty v dílech obou uvedených autorů . . .

V dalším se pokusíme stručně, pokud možno nejoblíbenějším způsobem, vyložit, jak spolu souvisí hlavní hospodářské znaky imperialismu a v jakém jsou vzájemném poměru. Neekonomickou stránkou věci, tak jak by toho zasluhovala, se zde nebudeme moci zabývat. Poukazy na literaturu a jiné poznámky, které nemusí zajímat všechny čtenáře, otiskujeme na konci brožury.

mistické politiky“, a potom spolu s Kautským jednoho z nejvýznamnějších theoretiků a vůdců dnešního socialismu. Je samozřejmé, že se Hilferding přitom zřekl všeho hodnotného a marxistického, co obsahovala jeho kniha „Finanční kapitál“. Hilferding se stal hlasatelem teorie, podle které soudobý imperialismus je organisovaným kapitalismem, který bezprostředně vrůstá do socialismu na základě politické a hospodářské spolupráce buržoasie a proletariátu. (Pozn. překl.)

¹ Saskokamenický sjezd sociálně demokratické strany Německa se konal v září 1912 krátce před basilejským sjezdem II. Internacionály. Při projednávání otázky imperialismu byla přijata resoluce, v níž se praví, že vzrůst kapitalistické výroby vyvolá honbu kapitalistů za novými trhy, z čehož plyne jejich nezahalená politika loupeží a anexí. Tato politika má za následek nevídaný vzrůst zbrojení. Na základě tohoto soupeření vznikají mezi imperialistickými státy konflikty vedoucí ke světové válce. Všechny buržoasní strany se daly cestou imperialismu. Úkolem sociální demokracie je, aby bojovala proti imperialistickým a šovinistickým snahám a vychovávala proletariát k mezinárodní solidaritě. Povinností členů sociálně demokratické strany je bojovat se zvýšenou energií proti imperialismu, dokud nebude smeten. (Pozn. překl.)

KONCENTRACE VÝROBY A MONOPOLY

Mocný růst průmyslu a neobyčejně rychlý proces koncentrace výroby do stále větších podniků je jedním z nejvýznamnějších znaků kapitalismu. O tomto procesu přináší nejúplnější a nej přesnější údaje nejnovější sčítání průmyslových závodů.

V Německu na př. připadaly r. 1882 na každý tisíc průmyslových podniků 3 velké podniky, zaměstnávající přes 50 námezdních dělníků, r. 1895 šest velikých podniků a r. 1907 devět. Z každého 100 zaměstnanců připadalo na tyto velké závody 22, resp. 30 a 37 dělníků. Avšak koncentrace výroby je mnohem větší než koncentrace dělnictva, poněvadž produktivita práce ve velikých závodech je mnohem vyšší. To dokazují údaje o parních a elektrických hnacích strojích. Povšimneme-li si toho, co je v Německu nazýváno průmyslem v širokém smyslu, t. j. včetně dopravy, obchodu atd., zjistíme: z celkového počtu 3,265.623 závodů je 30.588 velkopodniků, tedy jen 0,9%. Z celkového počtu 14,4 milionu dělníků zaměstnávají tyto velkopodniky 5,7 milionu dělníků, tedy 39,4%; z celkového množství 8,8 milionu parních KS mají 6,6 milionu KS, tedy 75,3%; z celkového množství 1,5 milionu kw mají 1,2 milionu kw, tedy 77,2%.

Necelá setina podniků má přes tři čtvrtiny celkového množství parní síly a elektrické energie! Na 2,970.000 malopodniků (zaměstnávajících nejvýše 5 námezdních dělníků), které tvoří 91% celkového počtu podniků, připadá celkem 7% parní a elektrické energie! Desetitisíce největších podniků jsou všechno; miliony malopodniků nejsou nic.

Roku 1907 bylo v Německu 586 podniků s 1000 i více dělníky. Zaměstnávají téměř desetinu (1,380.000) celkového počtu dělnictva a mají téměř jednu třetinu (32%) celkového množství

parní síly a elektrické energie¹. Peněžní kapitál a banky, jak uvádíme, činí tuto převahu hrstky největších podniků ještě drtivější, a to úplně v doslovném smyslu, t. j. miliony malých, středních a dokonce jistá část velkých „podnikatelů“ jsou ve skutečnosti úplně podrobeny několika stům finančních magnátů-milionářů.

V jiné čelné zemi moderního kapitalismu, ve Spojených státech severoamerických, roste koncentrace výroby ještě více. Americká statistika rozlišuje průmysl v úzkém slova smyslu a seskupuje podniky podle hodnoty zboží, vyrobeného za rok. Největších podniků, vyrábějících zboží v hodnotě 1 milionu dolarů i více, bylo roku 1904: 1900 (z 216.180, tedy 0,9%). Zaměstnávaly 1,4 milionu dělníků (z 5,5 milionu, tedy 25,6%) a hodnota zboží, jež vyrobily, činila 5,6 miliardy (ze 14,8 miliardy, tedy 38%). Po 5 letech, r. 1909, byl tento stav: 3060 největších podniků (z 268.491, tedy 1,1%) zaměstnávaly 2 miliony dělníků (ze 6,6 milionu, tedy 30,5%) a vyráběly zboží v hodnotě 9 miliard (z 20,7 miliardy, tedy 43,8%).²

Téměř polovinu veškerého zboží, zhotoveného všemi podniky v zemi, vyrábí *jedna setina* celkového počtu podniků! A tyto tři tisíce mamutích podniků zahrnují 268 průmyslových odvětví. Z toho jasně vyplývá, že koncentrace na jistém stupni svého vývoje vede, možno říci, sama sebou k monopolu. Neboť několik desítek mamutích podniků se může navzájem snadno dohodnout a na druhé straně velký rozsah podniků ztěžuje konkurenci a svádí k monopolu. Tato přeměna konkurence v monopol jedním z nejdůležitějších zjevů — ne-li vůbec nejdůležitějším zjevem — v ekonomice moderního kapitalismu a je třeba, abychom ji důkladněji prozkoumali. Zprvu však musíme odstranit možné nedorozumění.

Americká statistika udává: 3000 mamutích podniků v 250 průmyslových odvětvích. Zdálo by se, že na každé odvětví připadá jen 12 podniků obrovského rozsahu.

Tak tomu však není. Velké podniky nejsou v každém průmyslovém odvětví: a kromě toho nadmíru důležitým znakem kapitalismu, který dosáhl nejvyššího stupně rozvoje, je tak zvaná *kombinace*, t. j. spojení různých průmyslových odvětví

¹ Úhrnné údaje podle „Annalen des Deutschen Reiches“ (Anály německé říše), 1911, str. 165—169.

² „Statistical Abstract of the United States“ (Statistický přehled Spojených států), 1912, str. 202.

v jednom podniku, buď takových odvětví, která postupně zpracovávají surovinu (na př. vytavení surového železa z rudy a zpracování surového železa v ocel a dále snad i výroba rozličných hotových ocelových výrobků) nebo odvětví, která si navzájem vypomáhají (na př. zpracování odpadků nebo vedlejších produktů; výroba obalů a pod.)

„Kombinace“ — píše Hilferding — „vyrovnává rozdíly v konjunktuře a zajišťuje proto kombinovanému podniku stabilnější míru zisku. Za druhé vyřazuje obchod. Za třetí umožňuje technické zdokonalování a tím dosažení mimořádného zisku v porovnání s „čistými“ (t. j. nekombinovanými) podniky. Za čtvrté upevňuje postavení kombinovaného podniku proti „čistému“ podniku v konkurenčním boji za silné deprese (hospodářské tísné krise), klesají-li ceny výrobků rychleji než ceny surovin.“¹

Německý buržoasní národohospodář Heymann, jenž věnoval zvláštní spis vyličení „smíšených“, t. j. kombinovaných podniků v německém železářském průmyslu píše: „Čisté podniky zanikají, drceny mezi vysokými cenami surovin a nízkými cenami výrobků...“ Věci se mají takto: „Zbyly tu jednak velké kamenouhelné společnosti s těžbou uhlí, dosahující milionů tun, pevně zorganizované ve svém kamenouhelném syndikátu, a jednak velké ocelárny, úzce s nimi spjaté, a jejich ocelářský syndikát. Tyto obrovské podniky, které vyrábějí ročně 400.000 tun ocele, těží veliké množství uhlí a rudy, vyrábějí hotové ocelové výrobky a zaměstnávají 10.000 dělníků ubytovaných v závodních koloniích a které mají někdy své železnice a příslavy, jsou dnes typické pro německý železářský průmysl. A koncentrace stále pokračuje. Jednotlivé podniky se ustavičně zvětšují; stále více podniků téhož nebo různých průmyslových odvětví se spojuje v mamutí podniky, které se opírají o půl tuclu berlínských velkobank, jež je také řídí. Pokud jde o německý důlní průmysl, je správnost učení Karla Marxe o koncentraci přesně dokázána; to se týká ovšem země, ve které, jako u nás, je tento průmysl chráněn cly a dopravními tarify. Důlní průmysl Německa je zralý k vyvlastnění.“²

K takovému závěru musel dospět svědomitý — jako výjimka

¹ „Das Finanzkapital“ (Finanční kapitál), 2. vyd., str. 254.

² Hans Gideon Heymann: „Die gemischten Werke im deutschen Gross-eisengewerbe“ (Smíšené podniky v německém železářském velkopřůmyslu), Stuttgart 1904 (str. 256 a 278).

— buržoasní národohospodář. Je třeba poznamenat, že vyhrazuje Německu zvláštní postavení, jelikož prý jeho průmysl je chráněn vysokými ochrannými cly. Tato okolnost však mohla koncentraci a vytvoření monopolistických svazů podnikatelů, kartelů, syndikátů atd. pouze urychlit. Je neobyčejně důležité, že v Anglii, v zemi svobodného obchodu, vede koncentrace rovněž k monopolu, byť poněkud později a snad v jiné formě. Profesor Hermann Levy píše ve zvláštní studii o „Monopolech, kartelech a trustech“ na podkladě údajů o hospodářském rozvoji Velké Britannie toto:

„Ve Velké Britanii právě veliký rozmach podniků a jejich vysoká výrobní kapacita tají v sobě tendenci k monopolu. Koncentrace jednak způsobila, že je nutno vkládat do podniku obrovský kapitál; proto nové podniky vyžadují stále větších kapitálových investic a tím je znesnadňováno jejich zakládání. Za druhé (a to pokládáme za ještě důležitější) každý nový podnik, který chce zůstat na úrovni obrovských podniků vytvořených koncentrací, musí vyrábět tolik nadbytečných výrobků, že je možno je prodávat se ziskem jedině za nesmírně vzrůstající poptávky, neboť jinak by tento nadbytek výrobků stlačil ceny na úroveň nevýhodnou jak pro nový podnik, tak i pro monopolistické svazy.“

V Anglii vznikají monopolistické svazy podnikatelů, kartely a trusty — na rozdíl od jiných zemí, kde ochranná cla usnadňují tvoření kartelů — většinou teprve tehdy, když se počet hlavních konkurujících podniků zmenší asi na „dva tucty“. „V tom se zračí nadměru jasně vliv koncentrace na vznik monopolu ve velkopřemyslu.“¹

Před půl stoletím, když Marx psal svůj „Kapitál“, pokládala převážná většina národohospodářů volnou soutěž za „přírodní zákon“. Oficiální věda se spikleneckým mlčením snažila zneškodnit dílo Marxovo, který dokázal theoretickým a historickým rozbohem kapitalismu, že volná soutěž způsobuje koncentraci výroby a že tato koncentrace na jistém stupni svého vývoje vede k monopolu. Nyní se monopol stal skutečností. Národohospodáři popisují celé haldy papíru o jednotlivých zjevech monopolu a s dojemnou jednomyslností nepřestávají prohlašovat, že „marxismus je vyvrácen“. Fakta jsou však, jak praví

¹ Hermann Levy: „Monopole, Kartelle und Trusts“ (Monopoly, kartely a trusty), Jena 1909, str. 286, 290 a 298.

anglické přísloví, věc nepoddajná, a je s nimi chtě nechtě nutno počítat. Fakta dokazují, že rozdíly mezi jednotlivými kapitalistickými zeměmi, na př. pokud jde o protekcionismus nebo volný obchod, způsobují jen nepodstatné rozdíly, pokud jde o formu monopolů nebo o dobu jejich vzniku, kdežto skutečnost, že monopol vzešel z koncentrace výroby, je vůbec všeobecným a základním zákonem soudobého vývojového stadia kapitalismu.

Co se týká Evropy, je možno dosti přesně zjistit dobu, kdy starý kapitalismus byl *definitivně* vystřídán kapitalismem novým: je to počátek 20. století. V jedné z nejnovějších přehledných prací o dějinách „vytvoření monopolů“ čteme:

„Lze uvést jednotlivé příklady kapitalistických monopolů z doby před r. 1860; je možno v nich objevit zárodky forem, které se dnes staly tak obvyklými; to vše je však jistě doba, kdy o kartelech nelze ještě mluvit. Opravdové zakládání moderních monopolů nenastalo dříve než v šedesátých letech. První významné období jejich vývoje počíná mezinárodní depresí průmyslu v sedmdesátých letech a trvá až do počátku let devadesátých.“ „Máme-li na mysli Evropu, vrcholí volná soutěž v letech šedesátých a sedmdesátých. Tehdy dobudovala Anglie svou kapitalistickou organizaci starého stylu. V Německu podstoupila tato organizace rozhodný zápas proti řemeslu a domácímu průmyslu a začala si tvořit své existenční formy.“

„Velký převrat začíná krachem r. 1873, či lépe řečeno, depresí, která po něm následovala a která tvoří — se sotva znatelnou přestávkou na počátku osmdesátých let a s neobyčejně vysokou, avšak krátkou konjunkturou kolem r. 1899 — 22 let hospodářské historie Evropy.“ „V krátkém období konjunktury v letech 1889 až 1890 bylo kartelů hojně používáno k využití konjunktury. Nepromyšlená politika zvyšovala ceny ještě rychleji a ještě více, než by se bylo stalo bez kartelů, a téměř všechny tyto kartely skončily neslavně na „hřbitově krachu“. Pak následovalo ještě dalších 5 let špatné zaměstnanosti průmyslu a nízkých cen, avšak v průmyslu již zavládla jiná nálada. Deprese nebyla již pokládána za něco samozřejmého, nýbrž jenom za přestávkou před novou příznivou konjunkturou.

Tak vstoupilo tvoření kartelů do druhé etapy. Kartely přestávají být přechodným zjevem a stávají se jedním ze základů celého hospodářského života. Zmocňují se jednoho průmyslového odvětví za druhým, a především průmyslu zpracovávajícího suroviny. Již na počátku devadesátých let si vytvořily

kartely v organisaci koksového syndikátu, podle jehož vzoru byl potom utvořen svndikát uhelný, kartelovou techniku, která nebyla v podstatě předstížena. Vysoká konjunktura ke konci 19. století a krise v letech 1900—1903 stojí — alespoň v důlním a železářském průmyslu — po prvé zcela ve znamení kartelů. A jestliže se to tehdy zdálo ještě novotou, pak se nyní stalo pro širokou veřejnost něčím samozřejmým, že významné složky hospodářského života jsou zpravidla z volné souleže vyřazeny.¹

Z dějin monopolů vyplývají tedy tyto hlavní závěry: 1. V letech šedesátých a sedmdesátých dosahuje volná soutěž nejvyššího stupně vývoje. Existují jen sotva znatelné zárodky monopolů. 2. Po krizi r. 1873 nastává období rozsáhlého rozvoje kartelů, kartely jsou však ještě výjimkou. Nejsou ještě pevné. Jsou ještě přechodným zjevem. 3. V době konjunktury, ke konci 19. století a za krise v letech 1900—1903 se kartely stávají jedním ze základů celého hospodářského života. Kapitalismus se přeměnil v imperialismus.

Kartely se smlouvají o prodejních podmínkách, platebních lhůtách a pod. Rozdělují si odbytiště. Určují množství výrobků, které mají být vyrobeny. Stanoví ceny. Rozdělují mezi jednotlivé podniky zisk atd.

V Německu bylo r. 1896 zjištěno přibližně 250 kartelů a r. 1905 385 kartelů, sdružujících kolem 12.000 závodů.² Všeobecně se však uznává, že tyto údaje jsou příliš nízké. Z uvedených již údajů německé průmyslové statistiky z r. 1907 vysvítá, že dokonce v 12.000 největších podniků je soustředěna jistě více než polovina celkového množství parní síly a elektrické energie. Ve Spojených státech amerických bylo zjištěno r. 1900 185 trustů a r. 1907 250. Americká statistika rozděluje

¹ Th. Vogelstein: Die finanzielle Organisation der kapitalistischen Industrie und die Monopolbildungen“ (Finanční organisace kapitalistického průmyslu a tvoření monopolů) v časopise „Grundriss der Sozialökonomik“ (Základy sociální ekonomiky), VI. díl, Tübingen 1914. Srovnej od téhož autora „Organisationsformen der Eisenindustrie und Textilindustrie in England und Amerika“ (Organizační formy železářského a textilního průmyslu v Anglii a Americe), sv. I., Lipsko 1910.

² Dr. Riesser: „Die deutschen Grossbanken und ihre Konzentration im Zusammenhange mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland“ (Velké německé banky a jejich koncentrace v souvislosti s vývojem celého hospodářství v Německu), 4. vyd., 1912, str. 149. — R. Liefmann: „Kartelle und Trusts und die Weiterbildung der volkswirtschaftlichen Organisation“ (Kartely a trusty a další tvoření národohospodářské organisace), 2. vyd., 1910, str. 25.

všechny průmyslové podniky na podniky patřící jednotlivcům, firmám a společnostem. Společnostem patřilo r. 1904 23,6% celkového počtu podniků, r. 1909 25,9%, tedy více než jedna čtvrtina. V těchto závodech pracovalo r. 1904 70,6% celkového počtu dělníků a roku 1909 75,6%, tedy tři čtvrtiny; vyrobily zboží v hodnotě 10,9, resp. 16,3 miliardy dolarů, tedy 73,7%, resp. 79% celkové hodnoty.

V rukou kartelů a trustů je často soustředěno sedm až osm desetin veškeré výroby určitého průmyslového odvětví. „Rýnsko-westfálský kamenouhelný syndikát“ při svém založení r. 1893 soustředil 86,7% celkové těžby uhlí v revíru a r. 1910 už 95,4%.¹ Monopol, který se takto tvoří, zajišťuje obrovské důchody a vede k vytváření technicko-výrobních jednotek nesmírného rozsahu. Proslulý petrolejářský trust ve Spojených státech (Standard Oil Company) byl založen r. 1900. Jeho kapitál činil 150 milionů dolarů. Za 100 milionů dolarů byly vydány jednoduché akcie a za 106 milionů dolarů akcie přednostní. Na přednostní akcie byly vypláceny v letech 1900—1907 tyto dividendy: 48%, 48%, 45%, 44%, 36%, 40%, 40%, 40%, úhrnem 367 milionů dolarů. Od r. 1882 do konce r. 1907 bylo z 889 milionů dolarů dosaženého čistého zisku vyplaceno na dividendách 606 milionů dolarů, zbytek byl převeden do rezervního fondu.²

„Roku 1907 bylo zaměstnáno ve všech závodech ocelářského trustu (United States Steel Corporation) nejméně 210.180 zaměstnanců... Největší podnik německého důlního průmyslu, Gelsenkirchenská důlní společnost (Gelsenkirchener Bergwerksgesellschaft), měl r. 1908 46.048 zaměstnanců.“³ Ocelářský trust vyrobil již r. 1902 9 milionů tun ocele.⁴ To bylo r. 1901 66,3% a r. 1908 56,1% veškeré výroby ocele ve Spojených státech;⁵ těžba rudy dosáhla v týchž letech 43,9%, resp. 46,3%.

¹ Dr. Fritz Kestner: „Der Organisationszwang. Eine Untersuchung über die Kämpfe zwischen Kartellen und Aussenseitern“ (Donucení k organisaci. Výzkum boje mezi kartely a outsidersy), Berlín 1912, str. 11.

² R. Liefmann: „Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen“ (Společnosti pro účasti a financování. Studie o moderním kapitalismu a bursovnictví), 1. vyd., Jena 1909, str. 212.

³ Tamtéž, str. 218.

⁴ Dr. S. Tschierschky: „Kartell und Trust“ (Kartel a trust), Göttingen 1903, str. 13.

⁵ Th. Vogelstein: „Organisationsformen...“ (Organizační formy atd.), str. 275.

Zpráva americké vládní komise o trustech praví:

„Převaha trustů nad konkurenty tkví ve velkém rozsahu závodů a v jejich výtečném technickém vybavení. Od svého založení se tabákový trust snažil, aby nahradil všude co nejvíce ruční práci stroji. Skoupil proto všechny patenty, které se jakkoli týkaly zpracování tabáku, a vydal na to velké částky. Mnohé patenty byly z počátku nepotřebné a trustovní inženýři je museli přepracovat. Ke konci roku 1906 byly založeny dvě filiální společnosti výhradně proto, aby skupovaly patenty. K témuž účelu zřídil trust vlastní slévárny, strojírny a správkárny. Jeden z těchto závodů, závod v Brooklynu, zaměstnává průměrně 300 dělníků; zde jsou zkoušeny vynálezy usnadňující výrobu cigaret, doutníků, šňupavého tabáku, staniolových obalů, cigaretových dutinek, krabiček atd., a je-li třeba, jsou zde zdokonalovány.“¹ „Také jiné trusty zaměstnávají t. zv. „developing engineers“ (inženýry k zdokonalení techniky)², jejichž úkolem je vynalézat nové výrobní metody a zkoušet technická zlepšení. Ocelářský trust platí svým inženýrům a dělníkům velké prémie za vynálezy, které mohou zvýšit technickou kapacitu závodu nebo snížit výrobní náklady.“³

Podobně je zorganizován technický pokrok v německém velkopřůmyslu, na př. v průmyslu chemickém, který se v posledních desetiletích nesmírně rozvinul. Proces koncentrace výroby vytvořil v tomto průmyslu již r. 1908 dvě hlavní „skupiny“, které svým způsobem dospívaly rovněž k monopolu. Tyto skupiny byly z počátku „dvojspolky“ dvou párů obrovských továren, z nichž každá měla 20 až 21 milionů marek kapitálu: jednak bývalá továrna Meisterova v Höchstu nad Mohanem a továrna Kassele ve Frankfurtu nad Mohanem, jednak továrna na anilin a sodu v Ludwigshafenu a továrna v Elberfeldu, dříve Bayerova. Potom každá z těchto skupin, jedna r. 1905 a druhá r. 1908, ujednala smlouvu s další velkou továrnou. Vznikly dva „trojspolky“, z nichž každý měl po 40–50 milionů marek kapi-

¹ „Report of the Commission of Corporations on the Tobacco-Industry“ (Zpráva komise pro akciové společnosti v tabákovém průmyslu), Washington 1909, str. 266. Citováno podle knihy dr. Paula Tafela: „Die nord-amerikanischen Trusts und ihre Wirkungen auf den Fortschritt der Technik“ (Severoamerické trusty a jejich působení na pokrok techniky), Stuttgart 1913, str. 48.

² Dnes se již v češtině užívá výrazu „vývojový inženýr“. (Pozn. red.)

³ Dr. Tafel: str. 48 a 49.

tálu, a mezi těmito „spolky“ již došlo k „sblížení“, uzavřely mezi sebou „smlouvy“ o cenách atd.¹

Konkurence se mění v monopol. Zespolečenštění výroby dosahuje nesmírného rozsahu. Zejména je zespolečenšfován také proces technických vynálezů a pokroků.

To je již něco zcela jiného než stará volná soutěž rozptýlených podnikatelů, kteří o sobě navzájem nic nevědí a vyrábějí zboží pro neznámý trh. Koncentrace dospěla tak daleko, že je možno přibližně zjistit všechny zdroje surovin v určité zemi (na př. železné rudy), ba dokonce, jak uvidíme, v několika zemích, na celém světě. Ale nezůstává jen při tomto zjištění. Ohromné monopolistické svazy uchvacují zdroje surovin výhradně do svého držení. Tyto svazy přibližně zjišťují koupěschopnost trhu, který „si rozdělují“ mezi sebou podle vzájemné úmluvy. Monopolisují kvalifikované pracovní síly, najímají nejlepší inženýry, zmocňují se dopravních spojů a prostředků — železnic v Americe, paroplavebních společností v Evropě i v Americe. Kapitalismus v imperialistickém stadiu vede k nejvšestrannějšímu zespolečenštění výroby, zatlačuje, abych tak řekl, kapitalisty, aniž to chtějí a aniž si to uvědomují, do jakéhosi společenského řádu, který je přechodem od úplně volné soutěže k úplnému zespolečenštění.

Výroba se stává společenskou, avšak soukromé přivlastňování zůstává. Společenské výrobní prostředky zůstávají soukromým vlastnictvím nevelkého počtu osob. Všeobecný rámec formálně uznávané volné soutěže zůstává a útlak ostatního obyvatelstva několika málo monopolisty se stává stokrát těžším, tíživějším a nesnesitelnějším.

Německý národohospodář Kestner věnoval zvláštní spis „boji mezi kartely a outsidersy“, t. j. podnikateli, kteří nejsou členy kartelu. Nazval tento spis „Donucení k organizaci“, ačkoliv, nemá-li být kapitalismus líčen v lepším světle, mělo by být spíše řečeno, že jsou donucováni podřídit se svazům monopolistů. Je poučné přechíst si prostě výčet prostředků, kterých používají svazy monopolistů v soudobém, moderním, civilisovaném boji za „organizaci“: 1. zabraňují opatřování surovin („jeden z nejdůležitějších prostředků donucení ke vstupu do kartelu“); 2. zabraňují opatřování pracovních sil s pomocí „alian-

¹ Riesser, citované dílo, 3. vyd., str. 547 a násl. V novinách jsou zprávy (v červnu r. 1916) o novém obrovském trustu sjednocujícím německý chemický průmysl.

cf“ (t. j. s pomocí smluv mezi kapitalisty a dělnickými odborovými organizacemi o tom, že dělníci budou přijímat práci jen ve zkartelovaných podnicích); 3. zabraňují dovozu; 4. zbavují odbytišť; 5. ujednávají smlouvy s odběrateli, že budou v obchodním spojení výhradně s kartely; 6. plánovitě snižují ceny (aby přivedly na mizinu „outsidery“, t. j. podniky, nepodřizující se monopolistům; obětují miliony, aby prodávaly výrobky jistou dobu pod výrobní náklady: v benzinovém průmyslu se stalo, že ceny byly sníženy se 40 na 22 marek, t. j. téměř o polovinu!); 7. zabraňují opatření úvěru; 8. vyhlašují bojkot.

To už není konkurenční boj mezi podniky malými a velkými, mezi podniky technicky zaostalými a technicky pokročilými. Jsme svědky, jak monopolisté rdousí ty, kdož se nepodřizují monopolu, jeho nátlaku a jeho zvlí. Tento proces se obrátí v myšlení buržoasního národohospodáře takto:

„Také v ryze hospodářské činnosti“ — píše Kestner — „dochází k jistému přesunu od obchodní činnosti v dřívějším smyslu k činnosti organisátorsky spekulativní. Nejlépe se nedaří obchodníkovi, který na základě svých odborných zkušeností dovede nejpřesněji stanovit potřeby zákazníků, který dovede, abych tak řekl, „objevit“ latentní poptávku a účinně ji povzbudit, nýbrž spekulativnímu geniovi(?!), jenž dovede předem vypočítat nebo alespoň předem vycítit organizační rozvoj, možnost spojení mezi jednotlivými podniky a bankami...“

Prostě řečeno, to znamená: vývoj kapitalismu dospěl tak daleko, že výroba zboží, ač „vládne“ jako dříve a je pokládána za základ celého hospodářství, je ve skutečnosti již podlomena a hlavní zisky připadají „geniům“ finančních machinací. Základnu těchto machinací a švindlů tvoří zespolečenštění výroby, avšak ohromný pokrok lidstva, které dospělo k tomuto zespolečenštění, jde k duhu... spekulativním. Poznáme dále, jak „z tohoto důvodu“ šosácky reakční kritika kapitalistického imperialismu horuje o návratu zpět, k „volné“, „klidné“ a „pocitivé“ soutěži.

„Trvalé zvýšení cen jako důsledek kartelů“ — praví Kestner — „bylo možno dosud pozorovat jen u důležitých výrobních prostředků, zejména u uhlí, železa a drasla; naproti tomu nikdy nebylo trvale zaznamenáno u hotového zboží. S tím souvisící zvýšení výnosnosti zůstávalo rovněž omezeno na průmysl vyrábějící výrobní prostředky. Toto zjištění je třeba ještě doplnit tím, že průmysl zpracovávající suroviny (a nikoliv polotovary),

nejenže díky kartelům těží z vysokých zisků na úkor průmyslu zpracovávajícího polotovary, nýbrž získal nad tímto průmyslem jistou *nadvládu*, které nebylo za volné soutěže.“¹

Slovo, které jsme podtrhli, vystihuje podstatu věci, kterou tak neradi a zřídka uznávají buržoasní národohospodáři, kterou se tak horlivě snaží zamluvit a přes kterou se tak horlivě snaží přenést nynější obhájci oportunistů s K. Kautským v čele. Poměr nadvlády a s ní spojeného násilí je typický pro „nejnovější fázi ve vývoji kapitalismu“. Musel nezbytně vyplýnout a také skutečně vyplýnul z toho, že byly vytvořeny všemocné hospodářské monopoly.

Uvedeme ještě jeden příklad, jak si počínají kartely. Tam, kde je možno se zmocnit všech nebo hlavních zdrojů surovin, vznikají kartely a tvoří se monopoly zvláště snadno. Byl by však na omylu, kdo by si myslel, že monopoly nevznikají také v jiných průmyslových odvětvích, kde není možno se zmocnit zdrojů surovin. Cementářský průmysl nalézá surovinu všude. Ale i tento průmysl je v Německu silně zkartelován. Závody se sjednotily v oblastní syndikáty: jihoněmecký, rýnsko-westfálský atd. Byly stanoveny monopolní ceny: 230—280 marek za vagon, ač výrobní náklady činí 180 marek! Podniky platí 12—16 % dividendy, při čemž se nesmí zapomínat, že „geniové“ moderní spekulace dovedou zaříditi věci tak, aby kromě toho, co je vypláceno jako dividenda, jim zůstaly za nehty velké částky zisků. Monopolisté, aby odstranili konkurenci v tak výnosném průmyslu, používají i úskoků. Rozšiřují živé zprávy o špatné situaci průmyslu, uveřejňují v novinách anonymní oznámení: „Kapitalisté! Střežte se investovat kapitály do cementářského průmyslu!“; posléze skupují závody „outsiderů“ (t. j. podnikatelů, kteří nejsou členy syndikátů) a platí jim „odstupné“ 60.000, 80.000 až 150.000 marek.² Monopol si klesá cestu všude a všemi prostředky, od „skromného“ vyplácení odstupného až po americké „použití“ dynamitu proti konkurentovi.

Ze kartely odstraní krise, je pohádka buržoasních národohospodářů, kteří se snaží stůj co stůj vyličiti kapitalismus v lepším světle. Naopak, monopol, který se tvoří v některých průmyslových odvětvích, zesiluje a stupňuje chaos, který je příznačný pro *veškerou* kapitalistickou výrobu. Nepoměr mezi

¹ Kestner, cit. spis, str. 254.

² L. Eschwege: „Zement“ (Cement) v „Die Bank“, sv. I., str. 115 a násl.

úrovni vývoje zemědělství a průmyslu, charakteristický pro kapitalismus vůbec, se ještě zvětšuje. Výsadní postavení, v němž se ocitá nejkartelovanější tak zvaný *těžký* průmysl, zejména uhelný a železářský, vede v ostatních průmyslových odvětvích „k ještě větší bezplánovitosti“, jak přiznává Jeidels, autor jedné z nejlepších studií o „poměru německých velkobank k průmyslu“.¹

„Čím vyspělejší je národní hospodářství“ — píše Liefmann, bezvýhradný obhájce kapitalismu — „tím usilovněji se pouští do riskantnějších nebo zahraničních podniků, do podniků, které potřebují ke zdárnému rozvoji velmi dlouhé doby, či posléze do podniků, které mají jen místní význam.“²

Vzestup rizika souvisí konec konců s nesmírným růstem kapitálu, který, abychom tak řekli, přetéká přes okraje, plyne do ciziny atd. A zároveň stále rychlejší zdokonalování techniky vnáší do národního hospodářství stále více prvků nesouladu mezi různými jeho složkami, prvků chaosu a krise. „Pravděpodobně“ — je nucen přiznat i Liefmann — „se octne lidstvo v nedaleké budoucnosti znovu před velikými převraty na poli techniky, které budou mít vliv také na národohospodářskou organizaci“ (elektřina, vzduchoplavba). „V takových dobách podstatných hospodářských přeměn se zpravidla vzmáhá také velká spekulace...“³

A krise — krise všeho druhu, nejčastěji hospodářské, ale nikoli jen hospodářské — zesilují zase nesmírně tendenci ke koncentraci a k monopolu. Přečtěte si velmi poučný úsudek Jeidelsův o významu krise roku 1900, která byla, jak známo, mezníkem v dějinách moderních monopolů:

„Krise roku 1900 propukla v době, kdy kromě gigantických podniků v hlavních průmyslových odvětvích existovaly také četné podniky, které měly organizaci podle nynějších názorů zastaralou, podniky „čisté“ (t. j. nekombinované), které byly vyneseny na povrch vlnou průmyslové konjunktury. Pokles cen a snížení poptávky uvedlo tyto „čisté“ podniky do tak svízelné

¹ Jeidels: „Das Verhältnis der deutschen Grossbanken zur Industrie, mit besonderer Berücksichtigung der Eisenindustrie“ (Poměr německých velkobank k průmyslu, se zvláštním zřetelem na železářský průmysl), Lipsko 1905, str. 271.

² Liefmann: „Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften“ (Společnosti pro účast a financování), str. 434.

³ Tamtéž, str. 466.

situace, do jaké se kombinované gigantické podniky buď vůbec nedostaly, nebo jen na zcela krátkou dobu. Proto krise roku 1900 způsobila nepoměrně silnější koncentraci průmyslu než krise roku 1873, která také ponechala zčásti nedotčeny nejlepší podniky, avšak za tehdejšího stavu techniky to nemohlo vést k monopolu podniků, které se šťastně vyprostily z krise. Takový trvalý monopol, a to na vysokém stupni, mají však gigantické podniky dnešního železářského a elektrotechnického velkoprámyslu díky své velmi složité technice, své velkorysé organizaci a díky síle svého kapitálu, v menší míře pak také obrovské podniky strojírenského průmyslu a některých kovodělných, dopravních a jiných odvětví.“¹

Monopol je poslední vymožeností „nejnovější fáze ve vývoji kapitalismu“. Ale naše představy o skutečné moci a významu moderních monopolů by byly naprosto nedostatečné, kusé a chabé, kdybychom si nepovšimli úlohy bank.

¹ Jeidels, str. 108.

BANKY A JEJICH NOVÁ ÚLOHA

Hlavním původním úkonem bank je zprostředkování plateb. Ve spojitosti s tím proměňují banky mrtvý peněžní kapitál v činný, t. j. v kapitál nesoucí zisk, shromažďují všemožné peněžní důchody a dávají je k dispozici třídě kapitalistů.

Podle toho, jak se bankovníctví rozvíjí a soustřeďuje v několika málo ústavech, přestávají být banky skromnými prostředníky a přeměňují se ve všemocné monopolisty, disponující téměř celým peněžním kapitálem všech kapitalistů a drobných podnikatelů, jakož i většinou výrobních prostředků a zdrojů surovin v příslušné zemi i v několika zemích. Tato přeměna četných skromných prostředníků v hrstku monopolistů je jedním z hlavních procesů přeměny kapitalismu v kapitalistický imperialismus, a proto je třeba, abychom především podrobili rozboru koncentraci bankovníctví.

Vklady u všech akciových bank Německa, vládnoucích kapitálem přes 1 milion marek, činily v letech 1907—1908 7 miliard marek a v letech 1912—1913 již 9,8 miliard. Vzrostly tedy za pět let o 40 %, při čemž z tohoto přírůstku 2,8 miliardy připadá 2,75 miliardy na 57 bank, které měly přes 10 milionů marek kapitálu. Vklady byly rozděleny mezi velkými a malými bankami takto:¹ (Viz tabulku na str. 31.)

Malé banky byly vytlačeny velkými a z velkobank pouhých devět soustřeďuje téměř polovinu všech vkladů. A tu se ještě nepřihlíží k velmi mnoha okolnostem, na př. k tomu, že celá řada malých bank se ve skutečnosti přeměnila ve filiálky velkobank atd., o čemž promluvíme později.

¹ Alfred Lansburgh: „Fünf Jahre deutschen Bankwesens“ (Pět let německého bankovníctví), „Die Bank“, 1913, č. 8, str. 728.

Rozdělení všech vkladů v procentech:

	U 9 berlínských velkobank	U ostatních 48 bank s kapitálem přes 10 milionů marek	U 115 bank s kapitálem 1-10 mil.	U malých bank (méně než 1 milion)
1907/8	47%	32,5%	16,5%	4%
1912/18	49%	36%	12%	3%

Schulze-Gaevernitz odhaduje, že koncem roku 1913 bylo z celkové částky kolem 10 miliard marek vkladů uloženo 5,1 miliardy marek v 9 berlínských velkobankách. Týž autor, zahrnující do svého propočtu nejen vklady, nýbrž i celý bankovní kapitál, píše: „Devět berlínských velkobank spolu s bankami k nim přidruženými spravovalo koncem roku 1909 11,3 miliardy marek, tedy okrouhle 83 % veškerého německého bankovního kapitálu. Německá banka (Deutsche Bank), která spravuje spolu s bankami k ní přidruženými na 3 miliardy marek, je kromě pruského železničního eráru největším — a nadto nanejvýš decentralisovaným — nakupením kapitálu ve starém světě.“¹

Podtrhli jsme zmínku o „přidružených“ bankách, neboť tu jde o jeden z nejvýznačnějších znaků novodobé kapitalistické koncentrace. Velké podniky, zejména banky, pohlcují malé podniky nejenom přímo, nýbrž je také k sobě „přičleňují“, podřizují si je, zařazují je do „své“ skupiny, do svého „koncernu“ — jak zní technický termín — „účastí“ na jejich kapitálu, skoupením nebo výměnou akcií, systémem úvěrových vztahů atd. atd. Profesor Liefmann věnoval celé objemné „dílo“ o pěti stech stranách vyličení moderních „společností pro účast a financování“,² ve kterém, žel, připojil k holým faktům, často

¹ Schulze Gaevernitz: „Die deutsche Kreditbank“ (Německá úvěrová banka) v „Grundriss der Sozialökonomik“ (Základy sociální ekonomiky), Tübingen 1915, str. 12 a 137.

² R. Liefmann: „Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen“ (Společnosti pro účast a financování. Studie o moderním kapitalismu a bursovnictví), 1. vyd., Jena 1909, str. 212.

nezpracovaným, úplně bezcenné „theoretické“ úvahy. K jakému výsledku, pokud jde o koncentraci, vede tento systém „účastí“, je nejlépe objasněno ve spise bankovního „pracovníka“ Riessera o německých velkobankách. Avšak dříve, než prozkoumáme jeho údaje, uvedeme konkrétní případ systému „účastí“.

„Skupina“ Německé banky je jednou z největších, ne-li největší skupinou velkobank. Abychom zjistili nejdůležitější pouta, spojující vzájemně všechny banky této skupiny, je třeba rozlišovat „účasť“ prvního, druhého a třetího stupně, čili, což je totéž, závislost (menších bank na Německé bance) prvního, druhého a třetího stupně. Vypadá to takto:¹

		Závislost prvního stupně	Závislost druhého stupně	Závislost třetího stupně
Německá banka se účastní:	stále . . .	v 17 bankách	z nich 9 v 34	z nich 4 v 7
	na neznámou dobu	v 5 „	—	—
	od případu k případu	v 8 „	z nich 5 v 14	z nich 2 v 2
	Úhrnem . .	ve 30 bankách	z nich 14 ve 48	z nich 6 v 9

K 8 bankám „prvního stupně závislosti“, které jsou „od případu k případu“ podřízeny Německé bance, patří tři cizozemské banky: jedna rakouská (vídeňský Bankovní spolek — Bankverein) a dvě ruské (Sibiřská obchodní banka a Ruská banka pro zahraniční obchod). Celkem patří do skupiny Německé banky, přímo i nepřímo, úplně i částečně 87 bank a veškerý kapitál vlastní i cizí, kterým skupina disponuje, je odhadován na 2 až 3 miliardy marek.

Je jasné, že banka, která stojí v čele takové skupiny a sje-

¹ Alfred Lansburgh: „Das Beteiligungssystem im deutschen Bankwesen“ (Účastnický systém v německém bankovníctví), „Die Bank“, 1910, I., str. 500.

nává s půl tuctem jiných bank jen o málo menších smlouvy za účelem mimořádně velikých a výhodných finančních transakcí, na př. státních půjček, přestala již být „prostředníkem“ a přeměnila se v sdružení hrstky monopolistů.

Jak rychle pokračovala koncentrace bankovníctví v Německu právě ke konci 19. a na začátku 20. století, vysvítá z těchto Riesserových údajů, které uvádíme zkráceně:

6 berlínských velkobank mělo:

Roku	Filiálek v Německu	Depositních pokladen a směnárén	Stálou účast v německých akciových bankách	Úhrnem všech ústavů
1895	16	14	1	42
1900	21	40	8	80
1911	104	276	63	450

Viříme, jak rychle roste hustá síť tepen, prostírajících se po celé zemi, soustřeďujících všechny kapitály a peněžní důchody a přeměňujících tisíce a tisíce navzájem odloučených hospodářství v jednotné celostátní a potom i světové kapitalistické hospodářství. „Decentralisace“, o které mluvil v uvedeném již citátu Schulze-Gaevernitz jménem nynější buržoasní politické ekonomie, záleží ve skutečnosti v tom, že stále větší počet dříve poměrně „samostatných“, či lépe řečeno, lokálně (místně) uzavřených hospodářských jednotek se podřizuje jedinému ústředí. Ve skutečnosti je to tedy *centralisace*, zvýšení úlohy, významu a moci monopolistických obrů.

Ve starších kapitalistických zemích je tato „bankovní síť“ ještě hustší. V Anglii s Irskem měly roku 1910 všechny banky 7151 filiálek. Každá ze čtyř velkobank měla přes 400 filiálek (447 až 689), další čtyři přes 200 filiálek a 11 bank přes 100 filiálek.

Tři největší banky ve Francii, Crédit Lyonnais, Comptoir National a Société Générale, zvětšovaly své operace a síť filiálek takto:¹

¹ Eugen Kaufmann: „Das französische Bankwesen“ (Francouzské bankovníctví), Tübingen 1911, str. 356 a 362.

Roku	Počet filiálek a depositních pokladen			Velikost kapitálu (v milionech franků)	
	v provinciích	v Paříži	úhrnem	vlastního	cizího
1870	47	17	64	200	427
1890	192	66	258	265	1.245
1909	1.053	196	1.229	887	4.363

Aby charakterisoval „spojení“ moderní velkobanky, uvádí Riesser údaje o rozsahu korespondence, odesílané a přijímané Diskontní společností (Diskonto-Gesellschaft), jednou z největších bank v Německu a na celém světě (jejíž kapitál dosáhl r. 1914 300 milionů marek):

	Počet dopisů	
	přijatých	odeslaných
1852	6.135	6.292
1870	85.800	87.513
1900	533.102	626.043

V pařížské velkobance Crédit Lyonnais stoupl počet běžných účtů z 28.535 r. 1875 na 633.539 r. 1912.¹

Tato prostá čísla dokazují snad názorněji než dlouhé úvahy, jak se s koncentrací kapitálu a s růstem obrátů bank od základu mění i jejich význam. Z jednotlivých navzájem odloučených kapitalistů vzniká jeden kolektivní kapitalista. Tím, že banka vede běžný účet pro jistý počet kapitalistů, vykonává zdánlivě ryze technickou, výhradně pomocnou operaci. Ukazuje se však, že jakmile tato operace nabývá velikého rozsahu, zmocňuje se hrstka monopolistů řízení obchodních a průmyslových transakcí celé kapitalistické společnosti. Tím nabývá možnosti — s pomocí bankovních styků, běžných účtů a jiných finančních operací — zprvu *přesně poznat* stav obchodů jednotlivých kapitalistů, potom je *kontrolovat*, vykonávat na ně vliv rozšířením nebo zúžením, usnadněním či ztížením úvěrových možností, a posléze *úplně rozhodovat* o jejich osudu, určovat výnosnost

¹ Jean Lescure: „L'épargne en France“ (Spoření ve Francii), Paříž 1914, str. 52.

jejich podnikání, zbavovat je kapitálu nebo jim umožňovat, aby rychle a ve velkém rozsahu zvětšili svůj kapitál atd.

Zmínili jsme se právě, že kapitál Diskontní společnosti v Berlíně dosáhl 300 milionů marek. Toto zvýšení kapitálu Diskontní společnosti bylo jednou z episod boje o hegemonii mezi dvěma z největších berlínských bank, mezi Německou bankou a Diskontní společností.

Roku 1870 byla prvá ještě nováčkem a měla jen 15 milionů kapitálu, druhá pak 30 milionů. Roku 1908 měla prvá 200 milionů kapitálu, druhá 170 milionů. Roku 1914 zvýšila prvá kapitál na 250 milionů, druhá sloučením s jinou čelnou velkobankou, se Schaffhausenským bankovním spolkem, na 300 milionů. A ovšemže, souběžně s tímto bojem o hegemonii uzavírají obě banky stále častější a pevnější vzájemné „úmluvy“. Tento vývoj událostí nutí i bankovní odborníky, kteří posuzují hospodářské otázky s hlediska, které nijak nepřekročuje rámec zcela umírněného a tichošlápského buržoasního reformátorství, aby dospívali k těmto závěrům:

„Další banky půjdou toutéž cestou . . .“ — psal německý časopis „Die Bank“ o zvýšení kapitálu Diskontní společnosti na 300 milionů marek — „a ze 300 osob, které dnes hospodářsky vládou Německem, zbude časem 50, 25 nebo ještě méně. Nelze očekávat, že nynější proces koncentrace se omezí na bankovníctví. Úzké vztahy mezi jednotlivými bankami vedou pochopitelně také k sblížení mezi syndikáty průmyslníků, které jsou pod jejich ochranou . . . A až se jednoho krásného dne probudíme, udiveně se rozhlédneme: kolem nás nic než trusty a před námi nutnost nahradit soukromé monopoly monopoly státními. A přesto si v podstatě nemůžeme vytýkat nic jiného, než že jsme ponechali vývoji událostí volný průchod, který akcie poněkud urychlil.“¹

Je to příklad, jak bezradná je buržoasní publicistika, od které se buržoasní věda odlišuje jen menší upřímností a snahou zastřít podstatu věci, zastřít stromy les. Cožpak nesvědčí o bezradnosti, „dívá-li“ se někdo důsledkům koncentrace, „dělá-li výtky“ vládě kapitalistického Německa či kapitalistické „společnosti“ („my“), strachuje-li se „urychlení“ koncentrace následkem zavedení akcií, jako se německý „kartelový“ odborník Tschierschky bojí

¹ A. Lansburgh: „Die Bank mit den 300 Millionen“ (Banka se 300 miliony), „Die Bank“, 1914, I., str. 426.

amerických trustů a „dává přednost“ německým kartelům, které prý nemohou „urychlovat technický a hospodářský pokrok tak překotně jako trusty?“¹

Skutečnosti zůstanou však skutečnostmi. V Německu nejsou trusty, nýbrž „toliko“ kartely, avšak *vládne* jim nejvýše 300 kapitalistických magnátů. A jejich počet se ustavičně zmenšuje. Banky za všech okolností, ve všech kapitalistických zemích, za jakékoli úpravy bankovního zákonodárství mnohonásobně zesilují a urychlují proces koncentrace kapitálu a tvoření monopolů.

„V bankovní soustavě je dána forma všeobecného účetnictví a všeobecného rozdělování výrobních prostředků ve společenském měřítku, ale výhradně jen forma“ — psal Marx před půl stoletím v „Kapitálu“ (Das Kapital, německé vydání, díl II, sv. III, str. 144). Údaje, které jsme uvedli o vzrůstu bankovního kapitálu, o zvětšení počtu filiálek a depositních pokladen největších bank, o počtu jejich běžných účtů a pod., nám konkrétně ukazují toto „všeobecné účetnictví“ celé třídy kapitalistů a dokonce nejenom kapitalistů, neboť banky shromažďují, byt dočasně, všemožné peněžní důchody, i důchody drobných podnikatelů, i úředníků, i nepatrné hořejší vrstvy dělnictva. V moderních bankách — třech až šesti největších francouzských bankách, šesti až osmi bankách v Německu, které disponují miliardami — se *vytváří* forma „všeobecného rozdělování výrobních prostředků“. Avšak co do svého *obsahu* není toto rozdělování výrobních prostředků vůbec „všeobecné“, nýbrž soukromé, t. j. je přizpůsobeno zájmům velkého — a především největšího, monopolistického — kapitálu, který operuje v poměrech, kdy masa obyvatelstva bídne živoří, kdy celý vývoj zemědělství se trvale opožďuje za vývojem průmyslu a v průmyslu si „těžký průmysl“ podřizuje všechna ostatní odvětví.

Pokud jde o zespolečenštění kapitalistického hospodářství, začínají bankám konkurovat záložny a poštovní spořitelny, které jsou mnohem více „decentralisovány“, rozšiřují svůj vliv do většího množství míst, do většího počtu zapadlých osad a mezi širší kruhy obyvatelstva. O tom, v jakém poměru rostou vklady v bankách a ve spořitelnách, zjistila americká komise tyto údaje:²

¹ S. Tschierschky: cit. spis, str. 128.

² Údaje americké National Monetary Commission (Národní měnová komise) v „Die Bank“, 1910, 1, str. 1200.

Vklady (v miliardách marek)

	Anglie		Francie		Německo		
	v bankách	ve spořitelnách	v bankách	ve spořitelnách	v bankách	v úvěrních družstvech	ve spořitelnách
1880	8,4	1,6	?	0,9	0,5	0,4	2,6
1888	12,4	2,0	1,5	2,1	1,1	0,4	4,5
1908	23,2	4,2	3,7	4,2	7,1	2,2	13,9

Spořitelny, které platí ze vkladů 4 a 4¹/₄%, jsou nuceny hledat pro své kapitály „výnosné“ uložení, pouštět se do směnečných, hypotekárních a jiných operací. Hranice mezi bankami a spořitelny „se stále více stírají“. Obchodní komory na př. v Bochumu a v Erfurtu žádají, aby spořitelnám „bylo zakázáno“ provádět „ryze“ bankovní operace, jako eskont směnek, a aby byla omezena „bankovní“ působnost poštovních spořitelen.¹ Budí to dojem, že se bankovní nabobové bojí, aby se k nim odkudsi neočekávaně nepřiblížil státní monopol. Tyto obavy pochopitelně nepřesahují rámec konkurence, abych tak řekl, dvou přednostů v jedné kanceláři. Neboť jednak miliardovými kapitály spořitelny disponují ve skutečnosti a konec konců *tíž* magnáti bankovního kapitálu, a jednak státní monopol v kapitalistické společnosti je jenom prostředkem, aby byly zvýšeny a zajištěny příjmy milionářů toho neb onoho průmyslového odvětví, blízkých bankrotu.

Vystřídání starého kapitalismu, za kterého vládla volná soutěž, kapitalismem novým, za kterého vládne monopol, se mimo jiné zračí v tom, že klesá význam burzy. „Bursa“ — píše časopis „Die Bank“ — „přestala již dávno být nepostradatelnou zprostředkovatelkou oběhu, jakou byla dříve, kdy banky ještě nemohly umístit většinu vydávaných cenných papírů mezi svým zákaznictvem.“²

„Každá banka je bursa“ — říká se dnes, a to je tím bližší pravdě, čím větší je banka a čím silnější je koncentrace bankovníctví.“³ „Jestliže dříve, v sedmdesátých letech, mladicky výstřední bursa („jemná“ narážka na bursovní krach roku 1873, na skandály

¹ „Die Bank“, 1913, 1, str. 811, 1022; 1914, str. 743.

² „Die Bank“, 1914, 1, str. 316.

³ Dr. Oskar Stillich: „Geld- und Bankwesen“ (Peněžnictví a bankovníctví), Berlín 1907, str. 169.

zakladatelské horečky a pod.) zahájila epochu industrialisace Německa, mohou si to dnes banky a průmysl vyříditi samy.“ „Panství našich velkobank nad bursou . . . není nic jiného, než výraz úplně zorganizovaného německého průmyslového státu. Je-li tím omezena platnost automaticky působících hospodářských zákonů a je-li tím mimořádně rozšířeno pole cílevědomého řízení s pomocí bank, vzrůstá tím nesmírně i národohospodářská odpovědnost několika málo vedoucích osob.“ Tak píše německý profesor Schulze-Gaevernitz,¹ obhájce německého imperialismu, autorita pro imperialisty všech zemí, který se snaží zastříti „maličkost“, že toto „cílevědomé řízení“ s pomocí bank znamená odírání veřejnosti hrstkou „úplně zorganizovaných“ monopolistů. Úkolem buržoasního profesora není odhalit celý mechanismus a odhalit všechny machinace bankovních monopolistů, nýbrž ukazovati je v lepším světle.

Stejně i Riesser, jenž požívá ještě větší autority jako národohospodář a bankovní „činitel“, přenáší se nic neříkajícími frázemi přes fakta, která nemohou být popřena: „Bursa stále více pozbývá funkce nezbytně nutné pro veškeré hospodářství a oběh cenných papírů, funkce nejenom nejjemnějšího měřidla, nýbrž i téměř samočinně působícího regulátora hospodářských operací, sbíhajících se k ní.“²

Jinými slovy: starý kapitalismus, kapitalismus volné soutěže, pro který byla bursa nezbytně nutným regulátorem, pomíjí. Vystřídal jej nový kapitalismus, který má zjevné známky jakési přechodné formy, jakési smíšené formy volné soutěže a monopolu. Pochopitelně vzniká otázka, k čemu „přechází“ tento nejnovější kapitalismus, avšak buržoasní vědci se bojí o tom uvažovat.

„Před třiceti lety vykonávali volně soutěžící podnikatelé devět desetin hospodářské činnosti, která nepatří do oboru fyzické práce „dělníků“. Dnes vykonávají devět desetin této duševní hospodářské práce *úředníci*. Bankovníctví je v čele tohoto procesu.“³

Toto doznání Schulze-Gaevernitze opět vyúsťuje v otázku,

¹ Schulze-Gaevernitz: „Die deutsche Kreditbank“ (Německá úvěrová banka) v „Grundriss der Sozialökonomik“ (Základy sociální ekonomiky), Tübingen 1915, str. 12 a 137.

² Riesser, citované dílo, 4. vyd., str. 630.

³ „Die Bank“, 1912, 1, str. 435.

k čemu je přechodem nejnovější kapitalismus v imperialistickém stadiu. — — —

Mezi několika málo bankami, které v důsledku koncentrace zůstávají v čele celého kapitalistického hospodářství, vzniká pochopitelně stále usilovnější snaha uzavřít monopolistickou dohodu, vytvořit *bankovní trust*. V Americe ne devět, nýbrž *dvě* největší banky, banky miliardářů Rockefellera a Morgana, vládnou kapitálem 11 miliard marek.¹ Když byl Schaffhausenský bankovní spolek pohlcen Diskontní společností, přiměla tato událost, o které jsme se už zmínili, list bursovních zájemců „Frankfurter Zeitung“ v Německu k tomuto komentáři:

„S pokračující koncentrací bank se ustavičně zužuje okruh ústavů, od kterých je vůbec možno si opatřit velký úvěr, takže vzrůstá závislost velkopřůmyslu na několika málo bankovních skupinách. Jelikož průmysl je úzce spjat se světem finančníků, je omezována svoboda průmyslových společností, odkázaných na bankovní kapitál. Velkopřůmysl proto pohlíží na zesilující trustování bank (sdružování nebo přeměňování v trusty) se smíšenými pocity; opravdu bylo možno často pozorovat náběhy k úmluvám mezi jednotlivými koncerny velkobank, k úmluvám, které mají omezit soutěž.“²

Poslední vymožeností ve vývoji bankovníctví je opět a opět monopol.

Pokud jde o úzký svazek mezi bankami a průmyslem, zračí se nová úloha bank snad nejnázorněji právě zde. Eskontuje-li banka směnky některého podnikatele, otvírá mu běžný účet atd., neomezují tyto jednotlivé úkony samy o sobě nijak samostatnost tohoto podnikatele a banka podržuje skromnou roli prostředníka. Když se však tyto úkony zmnožují a stabilisují, když banka „shromažďuje“ ve svých rukou nesmírné kapitály, když vedení běžných účtů jistého podniku umožňuje bance — a tak se také opravdu stává — seznamovat se stále důkladněji a dokonaleji s hospodářským stavem svého klienta, vyplývá z toho, že závislost průmyslového kapitalisty na bance stále vzrůstá.

Zároveň se vyvíjí tak zvaná personální unie bank s největšími průmyslovými a obchodními podniky; splývají tím, že

¹ Schulze-Gaevernitz: „Die deutsche Kreditbank“ v „Grundriss der Sozialökonomik“, Tübingen 1915, str. 12 a 137.

² Citováno u Schulze-Gaevernitze v „Grundriss der Sozialökonomik“, str. 155.

vlastní vzájemně akcie a že ředitelé bank vstupují do dozorčích (nebo správních) rad obchodních a průmyslových podniků a naopak. Německý národohospodář Jeidels sebral velmi podrobné údaje o tomto způsobu koncentrace kapitálů a podniků. Šest největších berlínských bank bylo zastoupeno prostřednictvím svých ředitelů v 344 průmyslových společnostech a prostřednictvím členů svých správních rad v dalších 407 průmyslových společnostech, tedy celkem v 751 společnostech. V 289 společnostech měly buď po dvou členech v dozorčích radách nebo místa předsedů v těchto radách. Mezi těmito jednotlivými obchodními a průmyslovými společnostmi nalézáme nejrozmanitější průmyslová odvětví a také pojišťovny, dopravní podniky, restaurace, divadla, umělecký průmysl a pod. Naproti tomu v dozorčích radách těchto šesti bank bylo (roku 1910) 51 velkopřůmyslníků, mezi nimi ředitel firmy Krupp, ředitel obrovské paroplavební společnosti „Hapag“ („Hamburg-Amerika-Linie“) atd. Každá ze šesti bank se od roku 1895 do roku 1910 zúčastnila emise akcií a obligací mnoha set průmyslových společností (od 281 do 419).¹

„Personální unie“ mezi bankami a průmyslem je doplňována „personální unií“ mezi společnostmi obou druhů a vládou. „Místa v dozorčích radách“ — píše Jeidels — „jsou dobrovolně dávána osobám se zvučnými jmény, také bývalým státním úředníkům, kteří mohou ve styku s úřady mnohé usnadnit(!) . . .“ V dozorčí radě velké banky nalézáme obvykle „člena parlamentu anebo člena berlínského městského zastupitelstva“.

Vznik a vývoj velkých kapitalistických monopolů postupuje tudíž plnou parou kupředu všemi „přirozenými“ i „nadpřirozenými“ cestami. Tvoří se systematicky jistá dělba práce mezi několika sty finančních magnátů soudobé kapitalistické společnosti:

„S tímto rozšířením pole činnosti jednotlivých velkopřůmyslníků“ (vstupujících do správních rad bank atd.) „a s omezením působnosti provinciálních bankovních ředitelů výhradně na určitý průmyslový okres vzrůstá jistá specialisace ředitelů velkobank. Tato specialisace je umožněna teprve velkým rozsahem veškerého podnikání bank, a zejména jejich průmyslových styků. Dělba práce je prováděna dvojitým způsobem: jednak styk s veškerým průmyslem je přikázán jednomu z ředitelů jako

¹ Jeidels a Riesser, citované dílo.

jeho speciální obor a jednak každý ředitel přejímá jako člen dozorčí rady dozor nad jednotlivými podniky nebo nad skupinami podniků, spřízněných podle výrobních odvětví nebo podle zájmů . . .“ (Kapitalismus již dospěl k organisovanému *dozoru* nad jednotlivými podniky) . . . „Německý průmysl, někdy jen průmysl západoněmecký“ (západní Německo je nejprůmyslovější kraj v Německu), „jsou doménou jednoho, styky se státy a s průmyslem v cizině, informace o osobách průmyslníků a pod., bursovní obchod atd. jsou specialitou druhých. Kromě toho je často každému řediteli banky svěřováno ještě zvláštní průmyslové odvětví nebo zvláštní obvod, aby jej spravoval; jeden pracuje hlavně v dozorčích radách elektrárenských společností, druhý v dozorčích radách chemických továren, pivovarů nebo cukrovarů, jiný opět ve správních radách několika málo izolovaných pojišťoven . . . Zkrátka, je jisté, že tou měrou, jak vzrůstá rozsah a rozmanitost jejich operací, utváří se ve velkých bankách stále větší dělba práce mezi řediteli, jejímž účelem (a výsledkem) je povznést je, abych tak řekl, nad speciálně bankovní záležitosti a vyškolit je tak, aby byli s to lépe a odborněji posoudit všeobecné otázky průmyslu, i zvláštní otázky jednotlivých jeho odvětví, uzpůsobit je k činnosti v průmyslové sféře vlivu banky. K tomuto bankovnímu systému se přidružuje snaha volit do vlastních dozorčích rad lidi, kteří dobře znají průmysl — podnikatele, bývalé úředníky, zejména bývalé úředníky železniční a dlužní“ atd.¹

Stejně zjevy, jen v poněkud jiné formě, vidíme ve francouzském bankovníctví. Na př. jedna ze tří největších francouzských bank, Crédit Lyonnais, si zřídila zvláštní „oddělení k opatřování finančních informací“ („service des études financières“). V tomto oddělení pracuje stále přes 50 osob, inženýrů, statistiků, národohospodářů, právníků a pod. Stojí 600.000 až 700.000 franků ročně. Je rozděleno na 8 sekcí: jedna sbírá informace speciálně o průmyslových podnicích, druhá zkoumá všeobecnou statistiku, třetí se stará o železniční a paroplavební společnosti, čtvrtá má v patrnosti cenné papíry, pátá zkoumá bilance atd.²

Vzniká tedy jednak stále užší splývání, či jak se přiléhavě vyjádřil N. I. Bucharin, srůstání bankovního a průmyslového kapitálu, a jednak přeměna bank v ústavy opravdu „univer-

¹ Jeidels, cit. dílo, str. 157.

² Stař Eugena Kaufmanna o francouzských bankách v „Die Bank“, 1909, 2, str. 851 a násled.

sálního rázu“. Pokládáme za nutné přesně ocitovat to, co praví o této věci Jeidels, autor, jenž ji nejdůkladněji prozkoumal:

„Výsledkem zkoumání průmyslových vztahů v jejich celkovém souhrnu je *univerzální ráz* finančních ústavů, pracujících pro průmysl. Na rozdíl od jiných forem bank a na rozdíl od požadavku, někdy vznášenému v literatuře, že se banky mají specialisovat na jisté pole působnosti nebo na jistá průmyslová odvětví, aby neztrácely půdu pod nohama, snaží se velké banky pokud možno *všestranně utvářet* své styky s průmyslovými podniky podle místa a odvětví výroby, snaží se odstranit nerovnoměrnosti v rozdělení kapitálu mezi jednotlivými místy a průmyslovými odvětvími, vyplývajícími z dějinného vývoje jednotlivých podniků.“ „Jedna tendence tkví v tom, učinit spojení s průmyslem všeobecným, druhá v tom, učinit je trvalým a intenzivním; obě tendence jsou uskutečněny v šesti velkobankách, ne sice úplně, avšak už ve značném rozsahu a v podstatě stejně.“

Často je možno z obchodních a průmyslových kruhů slyšet stížnosti na „teror“ bank. A není divu, že jsou vznášeny takové stížnosti, když velké banky „komandují“ tak, jak ukazuje tento příklad: 19. listopadu 1901 jedna z tak zvaných berlínských D-bank (názvy čtyř největších bank začínají písmenem D) zaslala správní radě Severozápado-středoněmeckého cementářského syndikátu tento dopis: „Z oznámení, které jste uveřejnili 18. t. m. v jistém listě, vysvítá, že musíte počítat s možností, že na valné hromadě vašeho syndikátu, která se má konat 30. t. m., budou přijata usnesení, která by mohla způsobit ve vašem podniku změny pro nás nepřijatelné. S pocitem hluboké lítosti jsme proto nuceni odvolat úvěr, který vám byl poskytován... Nebudou-li však na valné hromadě přijata usnesení pro nás nepřijatelná a dostane-li se nám v tomto směru náležitých záruk také pro budoucnost, prohlašujeme, že jsme ochotni jednat s vámi o povolení nového úvěru.“¹

V podstatě jsou to tytéž stížnosti malého kapitálu na útisk kapitálem velkým, jediné s tím rozdílem, že do kategorie „malých“ se zde dostal celý syndikát! Starý boj mezi malým a velkým kapitálem se obnovuje na novém, nesrovnatelně vyšším stupni vývoje. Je pochopitelné, že miliardové podniky velko-

¹ Dr. Oskar Stillich: „Geld- und Bankwesen“ (Peněžnictví a bankovníctví), Berlín 1907, str. 148.

bank mohou podporovat také technický pokrok prostředky, kterým se dřívější nemohou nijak vyrovnat. Banky zakládají na př. zvláštní společnosti pro technické výzkumy a výsledků jimi dosažených používají arcit jen „spřátelené“ průmyslové podniky. Patří k nim Společnost pro studium otázky elektrických rychlodrah, Ústřední kancelář pro vědecko-technické výzkumy atd.

Ředitelé velkobank musí sami vidět, že se tvoří jakési nové podmínky národního hospodářství, jsou však vůči nim bezradní.

„Kdo si v posledních letech všiml změn na místech ředitelů a členů dozorčích rad velkobank“ — píše Jeidels — „musil postřehnout, že se vedení ponenáhlu zmocňují lidé, kteří pokládají aktivní zasahování do celkového vývoje průmyslu za nezbytný, stále aktuálnější úkol velkobank; mezi nimi a staršími bankovními řediteli proto vznikají věčné a často i osobní spory. Jde přitom v podstatě o to, zda zasahováním bank do průmyslového výrobního procesu netrpí jejich obchod jako úvěrních ústavů, zda solidní zásady a jistý zisk nejsou obětovány činnosti, která nemá nic společného se zprostředkováním úvěru a vede banku na cesty, kde je vystavena slepé vládě průmyslové konjunktury ještě více než dříve. Takto mluví mnozí starší bankovní ředitelé, ale většina mladých spatřuje v aktivním zasahování do otázek průmyslu stejnou nezbytnost, jaká vytvořila s moderním velkopřůmyslem i velkobanky a moderní průmyslový bankovní obchod. Obě strany jsou zajedno jedině v tom, že pevné zásady a konkrétní cíl pro novou činnost velkobank neexistují.“¹

Starý kapitalismus se přežil. Nový je přechodem k čemusi jinému. Pokusy o nalezení „pevných zásad a konkrétního cíle“ k „smíření“ monopolu s volnou soutěží jsou pochopitelně beznadějně. Doznání praktiků zní zcela jinak než vulgární vychvalování výhod „organísovaného“ kapitalismu jeho zastánci typu Schulze-Gaevernitze, Liefmanna a jemu podobných „teoretiků“.

Důležitou okolnost, kdy se nadobro ustálila „nová činnost“ velkobank, vysvětluje dosti přesně Jeidels:

„Vztahy mezi průmyslovými podniky a jejich novou náplní, novými formami a novými orgány, t. j. velkými bankami, zorganizovanými zároveň centralisticky a decentralisticky, se utvářejí zároveň jako charakteristický národohospodářský

¹ Jeidels, cit. dílo, str. 184.

zjev teprve v devadesátých letech; v jistém smyslu lze tento počátek dokonce posunout až do roku 1897, kdy byla provedena velká „splnutí“ podniků, která zavedla po prvé novou formu decentralisované organizace v zájmu průmyslové politiky bank. Tento počátek lze snad posunout do ještě pozdější doby, jelikož teprve krise roku 1900 nesmírně urychlila a zesílila proces koncentrace v průmyslu i v bankovníctví a učinila styky s průmyslem po prvé opravdu monopolem velkých bank, učinila tyto styky značně užšími a intenzivnějšími.“¹

Začátek 20. století je tedy mezníkem obratu od starého kapitalismu ke kapitalismu novému, od panství kapitálu vůbec k panství finančního kapitálu.

¹ Tamtéž, str. 181.

III

FINANČNÍ KAPITÁL A FINANČNÍ OLIGARCHIE

„Stále vzrůstající část průmyslového kapitálu“ — píše Hilferding — „nepatří průmyslníkům, kteří ho používají. Možnosti disponovat kapitálem nabývají jenom prostřednictvím banky, která vůči nim zastupuje vlastníky tohoto kapitálu. Kromě toho musí banka stále se zvětšující část svých kapitálů trvale umisťovat v průmyslu. Tím se stává stále více průmyslovým kapitalistou. Bankovní kapitál, tedy kapitál v peněžní formě, který se takto ve skutečnosti přeměnil v kapitál průmyslový, nazývám finančním kapitálem.“ „Finanční kapitál je tedy kapitál, kterým disponují banky a jehož používají průmyslníci.“¹

Tato definice je neúplná potud, pokud se v ní nemluví o jedné z nejdůležitějších okolností, a to o vzrůstající koncentraci výroby a kapitálu v takovém rozsahu, že vede a vedla k monopolu. Avšak v celém Hilferdingově výkladu, zejména v obou kapitolách předcházejících kapitole, ze které byla tato definice převzata, je zdůrazňována úloha *kapitalistických monopolů*.

Koncentrace výroby, monopoly jí vytvořené, splývání nebo srůstání bank s průmyslem — to je historie vzniku finančního kapitálu a obsah tohoto pojmu.

Je nutno, abychom nyní vylíčili, jak „hospodaření“ kapitalistických monopolů ve všeobecných poměrech výroby zboží a soukromého vlastnictví se neodvratně přeměňuje v panství finanční oligarchie. Poznamenáváme, že představitelé německé — a nejenom německé — buržoasní vědy, jako Riesser, Schulze-Gaevernitz, Liefmann a jiní, jsou vesměs obhájci imperialismu a finančního kapitálu. Neodhalují, nýbrž zastírají a zkrášlují „mechaniku“ vzniku oligarchie, její metody, velikost jejích

¹ R. Hilferding: „Das Finanzkapital“ (Finanční kapitál), str. 301.

příjmů, „pocitově nabytých“ i „nepocitově nabytých“, její styky s parlamenty a pod. Přenášejí se přes „proklaté“ otázky „bombastickými“, nejasnými frázemi, apeluji k „pocitu odpovědnosti“ u ředitelů bank, velebí „pocit povinnosti pruských úředníků“, vážně rozbírají bezvýznamné podrobnosti naprosto bezcenných předloh zákonů o „dozoru“ a „reglementaci“, maří čas theoretickým kejklířstvím vymýšlejíce „vědecké“ definice jako na př. tu, ke které dospěl profesor Liefmann: „... *Obchod jest výdělečná činnost, provozovaná shromažďováním statků, jich uschováním a dáváním k dispozici*“¹ (kursiva a tučné písmo ve spisu pana profesora) ... Z toho by vyplývalo, že se obchod vyskytoval už u pračlověka, jenž neznal ještě směnu, a že bude také v socialistické společnosti!

Avšak úžasně skutečnosti, týkající se hrozivého panství finanční oligarchie, bijí do očí tak, že ve všech kapitalistických zemích, jak v Americe, tak i ve Francii a v Německu, vznikla literatura, která zastává *buržoasní* hledisko a přesto líčí skutečnost přibližně pravdě a kritizuje — ovšem maloměřtácky — finanční oligarchii.

Hlavní důraz je nutno položit na „systém účastí“, o kterém jsme se již zmínili. Německý národohospodář Heymann, jenž snad první upozornil na tento systém, líčí jeho podstatu takto:

„Vedoucí osoba kontroluje hlavní společnost (doslovně „mateřskou společnost“), tato opět společnosti na ní závislé („sesterské společnosti“), tyto zas „vnukovské společnosti“ atd. To umožňuje vládnout nad obrovskými oblastmi výroby i tomu, kdo nemá příliš veliký kapitál; neboť postačuje-li vlastnictví 50% kapitálu vždy ke kontrole akciové společnosti, stačí vedoucí osobě pouhý 1 milion, aby mohla kontrolovat již 8 milionů kapitálu u „společností vnukovských“. A pokračuje-li toto „proplétání“ ještě dále, může s pomocí jednoho milionu kontrolovat 16 milionů, 32 milionů atd.“²

Ve skutečnosti praxe dokazuje, že vlastnictví 40% akcií postačuje k ovládnutí akciové společnosti,³ neboť jistá část roztržštěných drobných akcionářů nemá prakticky vůbec možnost účastnit se valných hromad atd. „Demokratisace“ držby akcií, která má podle názoru (nebo předstírání) buržoasních sofistů

¹ R. Liefmann, cit. dílo, str. 476.

² Hans Gideon Heymann: „Die gemischten Werke im deutschen Gross-eisengewerbe“, Stuttgart 1904, str. 269.

³ Liefmann: „Beteiligungsgesellschaften atd.“, 1. vyd., str. 258.

a oportunistických „také sociálních demokratů“ způsobit „demokratisaci kapitálu“, zvýšit úlohu a význam malovýroby atd., je ve skutečnosti jedním z prostředků pro posílení moci finanční oligarchie. Proto také dovoluje zákonodárství v pokročilejších nebo starších a „zkušenejších“ kapitalistických zemích vydávat akcie menší hodnoty. Zákon v Německu nepřipouští, aby byly vydávány akcie, jejichž hodnota nedosahuje 1000 marek, a němečtí finanční magnáti se závistivě dívají na Anglii, kde podle zákona je možno vydávat akcie již v hodnotě 1 libry šterlinků (20 marek, přibližně 10 rublů). Siemens, jeden z největších německých průmyslníků a „finančních magnátů“, prohlásil v říšském sněmu 7. června 1900, že „jednolibrová akcie jest základem britského imperialismu“.¹ Je patrné, že tento magnát chápe lépe a „marxističtěji“, co je imperialismus, než jistý domýšlivý publicista, jenž se pokládá za zakladatele ruského marxismu a myslí, že imperialismus je špatnou vlastností jednoho národa ...

„Systém účastí“ nepřispívá však jenom k nesmírnému zvětšení moci monopolistů; umožňuje také, aby byly beztrestně prováděny nejrůznější temné a špinavé kousky a odírána veřejnost, neboť vedoucí osoby „mateřské společnosti“ formálně, podle zákona, neodpovídají za „sesterskou společnost“, která je pokládána za „samostatnou“ a jejímž *prostřednictvím* je možno *všecko* „obstarat“. Uvedeme příklad, o kterém se mluví v květnovém sešitu německého časopisu „Die Bank“ z r. 1914:

„Akciová společnost pro průmysl pružinové oceli“ v Kasselu, která byla před několika lety jedním z nejvýnosnějších podniků Německa, byla špatnou správou tak zruinována, že dividendy v několika letech poklesly s 15% na 0%. Vyšlo najevo, že správa bez vědomí akcionářů zapůjčila 6 milionů marek „sesterské společnosti“ (Hassia), jejíž nominální kapitál činil jen několik set tisíc marek. O této zápůjčce, která byla téměř třikrát větší než akciový kapitál (mateřské společnosti), nebylo v bilancích ani zmínky; zatajení bylo právnicky zcela zákonné a mohlo být prováděno celá léta, neboť tím nebyl přestoupen ani jeden paragraf obchodního zákoníku. Předseda dozorčí rady, který jako odpovědná osoba podpisoval tyto falešné bilance, byl a zůstává dále předsedou obchodní komory v Kasselu. Akcionáři se dověděli o této zápůjčce poskytnuté společnosti (Hassia) teprve tehdy,

¹ Schulze-Gaevernitz v „Grundriss der Sozialökonomik“, V. 2, str. 111.

když se již dávno ukázala „chybným krokem“ . . . (toto slovo by měl autor dát do uvozovek) . . . a když akcie (pružinové ocele), jakmile se jich zasvěcenci začali zbavovat, poklesly asi o 100%.

. . . *Tento typický případ bilanční ekvilibristiky, zcela obvyklé u akciových společností, nám vysvětluje, proč se správy akciových společností pouštějí do riskantních podniků s mnohem lehčím srdcem než soukromí podnikatelé. Nejnovější bilanční technika nejenom umožňuje akciovým společnostem zatajovat prostému akcionáři riskantní podnik, nýbrž dovoluje i hlavním zájemcům, aby se uvarovali následků nezdařeného experimentu včasným prodejem akcií, kdežto soukromý podnikatel při všem, co dělá, riskuje svou kůži. . .*

Bilance četných akciových společností se podobají známým středověkým palimpsestům (palimpsesty jsou pergameny, na nichž byl původní rukopis smazán a přes něj byl napsán jiný), „s nichž bylo nutno nejdříve smýt to, co bylo napsáno, aby mohlo být objeveno písmo původní, tvořící skutečný obsah rukopisu“.

„Nejjednodušším, a proto nejčastěji používaným prostředkem, jak učinit bilanci nesrozumitelnou, je rozdělení jednotného podniku na několik dílů vytvořením nebo přidružením „sesterských společností“. Předností tohoto systému jsou se zřetelem k nejrozumnějším cílům — zákonným i nezákonným — tak zřejmé, že velké společnosti, které jej nezavedly, musí být dnes již označeny přímo za výjimky.“¹

Jako typ velké a monopolistické společnosti, která používá tohoto systému v největším rozsahu, uvádí autor proslulou všeobecnou elektrotechnickou společností (AEG, o které se zmíníme ještě později). Roku 1912 bylo odhadováno, že tato společnost se účastní v 175 až 200 společnostech, které samozřejmě ovládá, a že celkem disponuje kapitálem kolem 1½ miliardy marek.²

Žádné předpisy o kontrole, o uveřejňování bilancí a jejich sestavování podle určitého schématu, o zřízení dozoru atd., jimiž zaměstnávají pozornost veřejnosti profesori a úředníci, kteří to dobře myslí s hájením a zkrášlováním kapitalismu, nemohou zde mít žádný význam. Neboť soukromé vlastnictví je posvátné

¹ L. Eschwege: „Tochtergesellschaften“ (Dceřinné společnosti), „Die Bank“, 1914, I, str. 545.

² Kurt Heinig: „Der Weg des Elektrotrusts“ (Cesta elektrárenského trustu), „Die Neue Zeit“ (Nová doba), 1912, 30. Jahrg., 2, str. 484.

a nikomu nelze zakázat, aby kupoval, prodával a vyměňoval akcie, dával je do zástavy atd.

Jak se rozmohl „systém účasti“ u ruských velkobank, je možno posoudit podle údajů, uváděných E. Agahdem, jenž byl po 15 let úředníkem Rusko-čínské banky a v květnu 1914 vydal spis pod ne zcela přesným názvem: „Velkobanky a světový trh“.¹ Autor rozděluje ruské velkobanky na dvě hlavní skupiny: a) banky, které pracují na podkladě „systému účasti“, b) banky „nezávislé“, při čemž však libovolně chápe „nezávislost“ jako nezávislost na *zahraničních bankách*; první skupinu dělí na tři podskupiny: banky pracující na podkladě účasti 1. německé, 2. anglické, 3. francouzské, máje na mysli „účast“ a nadvládu největších zahraničních bank příslušné národnosti. Kapitály bank dělí autor na kapitály umístované „produktivně“ (do obchodu a průmyslu) a „spekulačně“ (do bursovních a finančních operací), neboť se svého, jemu vlastního, maloměstácko-reformistického hlediska se domnívá, že je možno za trvání kapitalismu odloučit „produktivní“ kapitálové vklady od „spekulačních“ a „spekulační“ odstranit.

Autor uvádí tyto údaje: (Viz tabulku na str. 50.)

Z téměř čtyř miliard rublů, tvořících „činný“ kapitál velkobank, připadají podle těchto údajů *více než tři čtvrtiny*, více než tři miliardy na banky, které jsou v podstatě „sesterskými společnostmi“ zahraničních bank, především bank pařížských (proslulé bankovní trio: Banka pařížského spolku; Pařížská a nizozemská banka; Generální společnost) a berlínských (zejména Německá banka a Diskontní společnost). Dvě největší ruské banky, Ruská (Ruská banka pro zahraniční obchod) a Mezinárodní (Petrohradská mezinárodní obchodní banka), „pracující ze tří čtvrtin s německým kapitálem“, zvýšily od roku 1906 do roku 1912 své kapitály ze 44 milionů rublů na 98 milionů a rezervní fondy z 15 milionů na 39 milionů. První banka patří ke „koncernu“ berlínské Německé banky, druhá ke „koncernu“ berlínské Diskontní společnosti. Hodný Agahd

¹ E. Agahd: „Grossbanken und Weltmarkt. Die wirtschaftliche und politische Bedeutung der Grossbanken im Weltmarkt unter Berücksichtigung ihres Einflusses auf Russlands Volkswirtschaft und die deutsch-russischen Beziehungen“ (Velkobanky a světový trh. Hospodářský a politický význam velkobank na světovém trhu se zřetelem k jejich vlivu na ruské národní hospodářství a na německo-ruské vztahy), Berlín 1914.

*Aktiva bank v milionech rublů
(podle uzávěrek za říjen-listopad 1913)*

Skupiny ruských bank:	Kapitály umisťované		
	produk- tivně	speku- lačně	úhrnem
a) Banky, pracující na podkladě „systému účastí“:			
1. 4 banky: Petrohradská obchodní banka, Ruská banka, Mezinárodní banka, Diskontní banka	413,7	859,1	1.272,8
2. 2 banky: Obchodní a průmyslová banka, Rusko-anglická banka . .	239,3	169,1	408,4
3. 5 bank: Rusko-asijská banka, Petrohradská soukromá banka, Azovsko-donská banka, Moskevská banka Union, Rusko-francouzská obchodní banka	711,8	661,2	1.373,0
Úhrnem 11 bank . . . a) =	1.364,8	1.689,4	3.054,2
b) Banky „nezávislé“:			
8 bank: Moskevská kupecká banka, Volžsko-kamská banka, Junker a spol., Petrohradská obchodní banka, dříve Wawelberg, Moskevská banka, dříve Rjabušinského, Moskevská diskontní banka, Moskevská obchodní banka, Moskevská soukromá banka	504,2	391,1	895,3
Úhrnem 19 bank	1.869,0	2.080,5	3.949,5

se velmi pohoršuje nad tím, že berlínské banky mají v rukou většinu akcií a že proto ruští akcionáři jsou bezmocní. Samo sebou se rozumí, že země, vyvážející kapitál, sbírá smetanu: na příklad berlínská Německá banka, když uvedla na berlínskou bursu akcie Sibiřské obchodní banky, nechala je rok ležet a potom je prodala za kurs 193 ke 100, t. j. téměř dvojnásob dráže, čímž „vydělala“ kolem 6 milionů rublů zisku, který Hilferding nazval „ziskem zakladatelským“.

Celkovou „sílu kapitálu“ největších petrohradských bank odhaduje autor na 8235 milionů rublů, téměř na 8¹/₄ miliardy, při čemž „účasť“, či lépe řečeno nadvládu zahraničních bank, rozděluje takto: francouzské banky 55 %, anglické 10 %, ně-

mecké 35 %. Z této částky 8235 milionů fungujícího kapitálu připadá podle autorova výpočtu 3687 milionů, t. j. přes 40 %, na syndikáty Prodogol, Prodameta,¹ dále na syndikáty naftového, hutního a cementářského průmyslu. Splývání bank a průmyslového kapitálu udělalo tudíž ve spojitosti s vytvořením kapitalistických monopolů nesmírné pokroky i v Rusku.

Finanční kapitál, soustředěný v jedné ruce a vládnoucí fakticky monopolem, shrabuje ze zakladatelské činnosti, z emise cenných papírů, ze státních půjček atd., nesmírně a stále vzrůstající zisky, upevňuje panství finančních oligarchií a ukládá celé společnosti tribut ve prospěch monopolistů. Uvedeme jeden z nespočetných příkladů „hospodaření“ amerických trustů, který uvádí Hilferding. Roku 1887 založil Havemeyer cukrovarnický trust sloučením 15 malých společností, jejichž celkový kapitál činil 6¹/₂ milionů dolarů. Kapitál trustu byl však, podle amerického výrazu, „rozředěn“ na 50 milionů dolarů. „Překapitalisování“ bylo vypočítáno na budoucí monopolní zisky, stejně jako oceňářský trust v téže Americe počítá s budoucími monopolními zisky, když skupuje stále více ložisek železné rudy. A vskutku, cukrovarnický trust stanovil monopolní ceny a měl takové příjmy, že mohl platit desítiprocentní dividendu z kapitálu, který byl *sedmínásobně* „rozředěn“, t. j. *téměř 70 % z kapitálu, který byl skutečně vložen do podniku při založení trustu!* Roku 1909 činil kapitál trustu 90 milionů dolarů. Za 22 let se tedy více než zesateronásobil.

Ve Francii nabylo panství „finanční oligarchie“ („Proti finanční oligarchii ve Francii“ je název známé Lysisovy knihy, která vyšla v pátém vydání r. 1908) jen poněkud odlišné formy. Čtyři největší banky mají při emisi cenných papírů ne relativní, nýbrž „absolutní monopol“. Fakticky je to „trust velkobank“. A monopol zajišťuje monopolní zisky z emisí. Země, která si vypůjčuje, dostává obyčejně nejvýše 90 % celkové částky; 10 % pobírají banky a jiní zprostředkovatelé. Banky vytěžily z ruskocínských půjček ve výši 400 milionů franků 8 %, z ruské půjčky ve výši 800 milionů (1904) 10 %, z marocké půjčky ve výši 62¹/₂ milionu (1904) 18³/₄ %. Kapitalismus, který začal svou životní dráhu jako malý lichvářský kapitál, končí ji jako lich-

¹ Prodogol — „Ruská společnost pro obchod s minerálními palivy doněckého revíru“, založená r. 1906. (Pozn. překl.)

Prodameta — „Společnost pro prodej výrobků ruských hutí“, založená roku 1901. (Pozn. překl.)

vářský kapitál gigantických rozměrů. „Francouzi jsou lichváři Evropy“, praví Lysis. Všechny podmínky hospodářského života se díky této přeměně kapitalismu pronikavě mění. Když obyvatelstva nepřibývá, když vážne průmysl, obchod a námořní doprava, může „země“ bohatnout lichvou. „Padesát lidí, reprezentujících kapitál 8 milionů franků, může disponovat 2 miliardami ve čtyřech bankách.“ Systém „účasti“, který již známe, vede k těmž důsledkům: jedna z největších bank, Generální společnost (Société Générale), vydává 64.000 obligací „sesterské společnosti“ Egyptských rafinerií. Emisní kurs je 150 %, t. j. banka vydělává 50 %. Dividendy této společnosti byly, jak se ukázalo, fiktivní, „veřejnost ztratila 90 až 100 milionů franků“; jeden z ředitelů Generální společnosti byl členem správní rady „rafinerií“. Není divu, že autor je nucen vyvodit závěr: „Francouzská republika je finanční monarchie; plně tam vládne finanční oligarchie; ta ovládá tisk i vládu.“¹

Mimořádně veliká výnosnost emise cenných papírů, jako jedné z hlavních operací finančního kapitálu, hraje velmi důležitou úlohu ve vývoji a upevnění finanční oligarchie. „V zemi není obchodu, který by přinášel jen přibližně tak velký zisk, jako převzetí a zprostředkování cizozemských půjček“ — píše německý časopis „Die Bank“.²

„Není bankovního obchodu, který by přinášel tak velké zisky jako emisní obchod.“ Při emisi cenných papírů průmyslových podniků činil podle údajů časopisu „Deutscher Ekonomist“ průměrný roční zisk:

1895—38,6 %	1898—67,7 %
1896—36,1 %	1899—66,9 %
1897—66,7 %	1900—55,2 %

V desetiletí 1891—1900 „se vydělalo“ jenom na emisi německých průmyslových hodnot *přes 1 miliardu*.³

Jsou-li v době průmyslové prosperity zisky finančního kapitálu nesmírně veliké, pak v době úpadku, kdy malé a slabé

¹ Lysis: „Contre l'oligarchie financière en France“ (Proti finanční oligarchii ve Francii), 5. vyd., Paříž 1908, str. 11, 12, 26, 39, 40 a 48.

² „Die Bank“, 1913, č. 7, str. 630.

³ Stillich, citované dílo, str. 143 a W. Sombart: „Die deutsche Volkswirtschaft in 19. Jahrhundert und im Anfang des 20. Jahrhunderts“ (Německé národní hospodářství v 19. a počátkem 20. století), 2. vyd., 1909, str. 526, příloha 8.

podniky bankrotují, „účastní se“ velkobanky jejich skupování za babku nebo výnosných „sanací“ a „reorganizací“. Při „sanacích“ pasivních podniků bývá akciový kapitál snižován, t. j. výtěžek se rozděluje na menší kapitál a dále bývá už vypočítáván podle něho. Nebo jestliže výnosnost poklesla na nulu, je přibírán nový kapitál, který, sloučen se starým, méně výnosným kapitálem, přináší pak již dostatečný důchod. „Mimořádně řečeno“ — dodává Hilferding — „všechny tyto sanace a reorganizace mají pro banky dvojitý význam: předně jsou výnosným obchodem a za druhé vhodnou příležitostí učinit společnosti, které se octly v nesnázích, na sobě závislými“.¹

Uvedeme příklad: důlní akciová společnost Union v Dortmundu byla založena roku 1872. Byl upsán akciový kapitál téměř 40 milionů marek, a když v prvním roce byla vyplácena dvanáctiprocentní dividendy, stoupl kurs na 170 %. Finanční kapitál sebral smetanu a vydělal maličkost — nějakých 28 milionů. Při založení této společnosti hrála hlavní úlohu též největší německá Diskontní společnost, která šťastně dosáhla kapitálu 300 milionů marek. Poté klesají dividendy Unionu na nulu. Akcionáři jsou nuceni svolit k „odepsání“ kapitálu, t. j. ke ztrátě jeho části, aby neztratili všecko. A tu po několika „sanacích“ mizí z knih společnosti Union za 30 let přes 73 milionů marek. „Původní akcionáři této společnosti mají dnes už jen 5 % nominální hodnoty akcií „Union“² — a na každé „sanaci“ vždy banky „vydělaly“.

Mimořádně výnosnou operací finančního kapitálu je také spekulace s pozemky v okolí rychle rostoucích velkoměst. Monopol bank zde splývá s monopolem pozemkové renty a s monopolem dopravních prostředků, neboť vzestup cen pozemků, možnost prodat je výhodně po dílcích atd. závisí především na dobrém dopravním spojení se středem města a toto spojení ovládají velké společnosti, spjaté s týmiž bankami systémem účastí a rozdělením ředitelských míst. Dochází k zjevům, které německý spisovatel L. Eschwege, spolupracovník časopisu „Die Bank“, jenž speciálně studoval operace při obchodu s pozemky a při hypotekárních transakcích atd., označil slovem „bahno“: je prováděna šílená spekulace s předměstskými pozemky, stavební firmy bankrotují, jako na př. berlínská firma Bosvau & Knauer,

¹ „Das Finanzkapital“, str. 172.

² Stillich, str. 138 a Liefmann, str. 51.

kteřá sehnala na 100 milionů marek, a to prostřednictvím „velmi solidní a velmi velké“ Německé banky (Deutsche Bank), jež pochopitelně spolupůsobila na podkladě systému účastí, t. j. potají, zálučně, a vyvlekla se z aféry se ztrátou „pouhých“ 12 milionů marek; jsou přiváděni na mizinu řemeslníci a dělníci, kteří nedostávají nic od švindlérských stavebních firem, jsou uzavírány šejdířské úmluvy s berlínskou „poctivou“ policií a správou k opatření informací o parcelacích a stavebních povoleních magistrátu a pod. atd.¹

„Americké mravy“, nad kterými tak pokrytecky spínají ruce evropští profesori a dobrodružní měšťáci, se staly v epoše finančního kapitálu obvyklými doslovně v každém velkoměstě v kterékoliv zemi.

V Berlíně se na počátku roku 1914 mluvilo o tom, že bude utvořen „dopravní trust“, t. j. „zájmové společenství“ mezi třemi berlínskými dopravními podniky: nadzemní městskou drahou, společností elektrických drah a omnibusovou společností. „O podobném úmyslu jsme věděli“ — psal časopis „Die Bank“ — „již ode dne, kdy se proslýchlo, že většina akcí omnibusového podniku přešla do rukou dvou druhých dopravních společností... Lze plně věřit lidem, kteří prosazovali tyto plány, že jednotlivým řízením dopravy chtějí dosáhnout úspor, z nichž by mohla mít konec konců částečný užitek i veřejnost. Věc je však komplikována tím, že za tvořícím se dopravním trustem stojí banky, které mohou, kdykoli budou chtít, podřídit monopolisovanou dopravu zájmům svého obchodu s pozemky. Abychom se přesvědčili, že tento předpoklad odpovídá skutečnosti, k tomu postačí si vzpomenout, že již při založení společnosti nadzemní městské dráhy tu hrály jistou úlohu zájmy veliké banky, která podporovala tuto věc. Zájmy tohoto dopravního podniku se propletly se zájmy obchodu s pozemky. Jde o to, že východní trať této dráhy měla zpřístupnit pozemky, které banka, jakmile stavba dráhy byla zajištěna, prodala s velkým ziskem pro sebe i pro několik zájemců...“²

Jakmile se monopol jednou utvořil a vládne miliardami, vniká zcela nevyhnutelně do *všech* oblastí veřejného života, bez ohledu na politická zřízení a na jakékoliv jiné „podrobnosti“. V německé národohospodářské literatuře je obvyklé, že je lo-

¹ L. Eschwege: „Der Sumpf“ (Bahno) v „Die Bank“, 1913, str. 925; tamtéž, 1912, 1, str. 223 a násl.

² „Verkehrstrust“ (Dopravní trust), „Die Bank“, 1914, 1, str. 89.

kajsky vynášena poctivost pruského úřednictva a poukazováno na francouzskou panamu¹ nebo americkou politickou korupci. Faktem však je, že *dokonce* buržoasní literatura o bankovníctví v Německu je nucena ustavičně psát o věcech, které se netýkají jen ryze bankovních operací, na příklad o množících se případech přechodu státních úředníků do služeb bank, o „snaze dostat se do banky“: „Jak je to však s nepodplatitelností státního úředníka, jehož tajným přáním je teplé místo v Behrenstrasse?“² (ulice v Berlíně, kde je sídlo Německé banky). Alfred Landsburgh, vydavatel časopisu „Die Bank“, napsal roku 1909 článek: „Hospodářský význam byzantismu“, v kterém pojednává mimo jiné o cestě Viléma II. do Palestiny a o „bezprostředním výsledku této cesty, o Bagdadské dráze, tomto zlověstném „velikém díle německé podnikavosti“, které má větší vinu na „obklíčení“ než všechny naše politické chyby dohromady“³ (obklíčením se rozumí politika Eduarda VII., jenž se snažil izolovat Německo a sevřít je státy imperialistického protiněmeckého spolku). Zmíněný už spolupracovník téhož listu, Eschwege, napsal roku 1912 článek „Plutokracie a úřednictvo“, v němž na příklad prozrazuje, že německý vysoký úředník Völker, jenž byl členem kartelové komise a vynikal energií, za nějaký čas dostal dobře placené místo v největším kartelu, v ocelářském syndikátu. Podobné případy, které nejsou nikterak náhodné, přiměly téhož buržoasního publicistu k doznání, že „hospodářská svoboda, zajištěná německou ústavou, se stala v mnoha oborech hospodářského života pustou frází“ a že za nynějšího panství plutokracie „ani nejúplnější politická svoboda nás nemůže uchránit před tím, abychom se nestali národem lidí nesvobodných“.⁴

Pokud jde o Rusko, omezíme se na jeden příklad: před několika lety otiskly všechny listy zprávu, že ředitel úvěrní kan-

¹ Francouzská panama souvisela se stavbou průplavu, spojujícího Atlantický a Tichý oceán v Panamě. Práce byly započaty nejdříve francouzskou společností roku 1882, která zkrachovala, a průplav byl dokončen teprve roku 1913 Spojenými státy severoamerickými. Při krachu francouzské společnosti byla odhalena ohromná korupce, jíž se zúčastnili spolu s vládnoucími kruhy francouzské buržoasie význační politikové. Slova „panama“ se pak začalo užívat k označení velkých korupcí a finančních krachů. (Pozn. překl.)

² „Der Zug zur Bank“ (Tíhnutí k bance), „Die Bank“, 1909, 1, str. 79.

³ Tamtéž, str. 301.

⁴ „Die Bank“, 1912, 2, str. 825; 1913, 2, str. 962.

celáře Davydov odchází ze státní služby a přijímá místo v jisté velké bance se služným, které mělo podle smlouvy dosáhnout za několik let přes 1 milion rublů. Úvěrní kancelář je instituce, která má „sjednocovat činnost všech úvěrních ústavů států“ a která poskytuje bankám sídelních měst subvence v částce 800 až 1000 milionů rublů.¹

Kapitalismus se vůbec vyznačuje tím, že vlastnictví kapitálu je odděleno od jeho použití ve výrobě, že peněžní kapitál je oddělen od kapitálu průmyslového čili výrobního, že rentier, jenž žije pouze z důchodu plynoucího z peněžního kapitálu, je oddělen od podnikatele a od všech osob, které bezprostředně disponují kapitálem. Imperialismus čili panství finančního kapitálu je nejvyšší stupeň kapitalismu, kdy toto oddělení nabývá ohromných rozměrů. Převládání finančního kapitálu nad všemi ostatními formami kapitálu znamená dominující postavení rentiera a finanční oligarchie, znamená oddělení několika málo finančně mocných států od všech ostatních. Jakých rozměrů dosahuje tento proces, je možno posoudit podle údajů statistiky emisí, t. j. vydávání cenných papírů všeho druhu.

Ve „Věstníku mezinárodního statistického ústavu“ uveřejnil A. Neymarck² velmi obšírné, úplné a přehledné údaje o emisích na celém světě. Tyto údaje byly potom častokráte úryvkovitě citovány v národohospodářské literatuře. Úhrnné údaje za čtyři desetiletí jsou tyto:

*Celková hodnota emisí cenných papírů
v miliardách franků v desetiletí:*

1871—1880	76,1
1881—1890	64,5
1891—1900	100,4
1901—1910	197,8

V sedmdesátých letech vzrostla celková hodnota emisí na celém světě zejména proto, že bylo uzavřeno mnoho půjček ve spojitosti s francouzsko-pruskou válkou a po ní následující

¹ E. Agahd, str. 202.

² „Bulletin de l'institut international de statistique“ (Bulletin mezinárodního statistického ústavu), sv. XIX, kniha II, La Haye 1912. — Údaje o malých státech (počínaje Holandskem) byly vypočteny přibližně podle čísel z roku 1902, zvětšených o 20 procent.

epochou zakladatelské horečky v Německu. Vcelku bylo zvýšení ve třech posledních desetiletích 19. století poměrně málo rychlé, a teprve v prvních desetiletích 20. století lze zaznamenat velké zvýšení, za deset let téměř zdvojnásobení. Začátek 20. století je tudíž epochou přelomu, nejenom pokud jde o vzrůst monopolů (kartelů, syndikátů a trustů), o čemž jsme již mluvili, nýbrž i pokud jde o vzrůst finančního kapitálu.

Celkovou sumu cenných papírů na světě roku 1910 odhaduje Neymarck přibližně na 815 miliard franků. Odčítá přibližně to, co je počítáno vícekrát, a snižuje tuto částku na 575 až 600 miliard. Podle zemí (vezmeme-li za základ 600 miliard) se tato částka dělí takto:

*Suma cenných papírů roku 1910
(v miliardách franků):*

Anglie	142	} 479
Spojené státy	132	
Francie	110	
Německo	95	
Rusko	31	
Rakousko-Uhersko	24	
Italie	14	
Japonsko	12	
Holandsko	12,5	
Belgie	7,5	
Španělsko	7,5	
Švýcarsko	6,25	
Dánsko	3,75	
Švédsko, Norsko, Rumunsko a ostatní	2,5	
Úhrnem	600,0	

Z těchto údajů je rázem patrné, jak příkře se odlišují od ostatních zemí čtyři nejzámožnější kapitalistické země, které vlastní přibližně za 100 až 150 miliard franků cenných papírů. Z těchto čtyř zemí jsou dvě — Anglie a Francie — nejstarší kapitalistické země, které mají, jak uvidíme, nejvíce kolonií; druhé dvě, Spojené státy a Německo, jsou nejvyspělejší kapitalistické země pokud jde o rychlost vývoje a stupeň rozmáhání se kapitalistických monopolů ve výrobě. Finanční kapitál těchto čtyř

zemí činí úhrnem 479 miliard franků, t. j. téměř 80 % světového finančního kapitálu. Téměř celý ostatní svět je tak či onak dlužníkem a poplatníkem těchto zemí — mezinárodních bankéřů — těchto čtyř „sloupů“ světového finančního kapitálu.

Zvláště je nutno pojednat o úloze, kterou má vývoz kapitálu při vytvoření mezinárodní sítě závislosti a svazků finančního kapitálu.

IV

VÝVOZ KAPITÁLU

Stary kapitalismus, za něhož plně vládla volná soutěž, se vyznačoval vývozem zboží. Nejnovější kapitalismus, kdy vládnou monopoly, se vyznačuje vývozem kapitálu.

Kapitalismus je výroba zboží na nejvyšším stupni vývoje, kdy se i pracovní síla stává zbožím. Vzrůst směny jak uvnitř země, tak i zejména směny mezinárodní, je charakteristickým znakem kapitalismu. Jednotlivé podniky, jednotlivá průmyslová odvětví, jednotlivé země se za kapitalismu nutně vyvíjejí nerovnoměrně a ve skocích. Anglie se stala kapitalistickou zemí dříve než jiné země, a přibližně v polovici 19. století, když zavedla volný obchod, si činila nárok na to, být „dílnoú celého světa“, dodavatelkou výrobků do všech zemí, které jí musely v náhradu dodávat suroviny. Avšak tento monopol Anglie byl již v poslední čtvrtině 19. století podlomen, neboť některé jiné země, které na svou obranu zavedly „ochranná“ cla, vyspěly v samostatné kapitalistické státy. Na prahu 20. století vidíme, že se tvoří monopoly jiného druhu: za prvé monopolistické svazy kapitalistů ve všech zemích vyspělého kapitalismu; za druhé monopolní postavení několika málo nejbohatších zemí, v nichž akumulace kapitálu dosáhla obrovských rozměrů. V pokročilých zemích vznikl nesmírný „nadbytek kapitálu“.

Pochopitelně, kdyby kapitalismus mohl povznést zemědělství, které se dnes všude úžasně opozdilo ve svém vývoji za průmyslem, kdyby mohl zvýšit životní úroveň mas obyvatelstva, které všude přes závratný pokrok techniky napolo hladoví a živoří v bídě, pak by nemohlo být řeči o nadbytku kapitálu. A právě tuto „námitku“ vznášejí vesměs maloburžoasní kritické kapitalismu. Ale pak by kapitalismus přestal být kapitalismem, neboť jak nerovnoměrnost vývoje, tak žebrácká životní

úroveň mas jsou stěžejní, nezbytné podmínky a předpoklady tohoto výrobního způsobu. Dokud kapitalismus zůstává kapitalismem, není používáno nadbytku kapitálu ke zvýšení životní úrovně mas v oné zemi, neboť by to vedlo k snížení kapitalistických zisků, nýbrž je ho používáno ke zvýšení zisků vývozem kapitálu do ciziny, do zaostalých zemí. V těchto zaostalých zemích je obvykle dosahováno velikých zisků, neboť kapitálu je tam málo, cena půdy poměrně nevysoká, mzdy nízké a suroviny levné. Možnost vývozu kapitálu je dána tím, že některé zaostalé země byly již zataženy do koloběhu světového kapitalismu, že byly vybudovány hlavní železniční trati nebo bylo začato s jejich stavbou, že jsou zajištěny elementární předpoklady pro rozvoj průmyslu atd. Nutnost vývozu kapitálu je dána tím, že v několika zemích kapitalismus „přežral“ a kapitálu se nedostává (neboť zemědělství je nevyspělé a masy bídně živoří) pole působnosti pro „výnosné“ umístění.

O velikosti kapitálu, který tři hlavní země umístily v cizině, můžeme uvést tyto přibližné údaje:¹

*Kapitál umístěný v cizině
(v miliardách franků)*

Roku	Anglii	Francii	Německem
1862	3,6	—	—
1872	15	10 (1869)	—
1882	22	15 (1880)	?
1893	42	20 (1890)	?
1902	62	27—37	12,5
1914	75—100	60	44,0

¹ Hobson: „Imperialismus“, Londýn 1902, str. 58; Riesser, uvedený spis, str. 395 a 404; P. Arndt ve „Weltwirtschaftliches Archiv“ (Archiv světového hospodářství), sv. 7, str. 35; Neymarck v „Bulletin“; Hilferding: „Das Finanzkapital“, str. 492; Lloyd George, řeč v dolní sněmovně 4. května 1915. „Daily Telegraph“ z 5. května 1915. B. Harms: „Probleme der Weltwirtschaft“ (Problémy světového hospodářství), Jena 1912, str. 235 a j.; Dr. Sigmund Schilder: „Entwicklungstendenzen der Weltwirtschaft“ (Vývojové tendence světového hospodářství), Berlín 1912, sv. 1, str. 150; George Paish: „Great Britain's Capital Investments etc.“ (Kapitálové investice Velké Británie) v „Journal of the Royal Statistical Society“ (Časopis královské statistické společnosti), sv. LXXIV, 1910—11, str. 167 a násl.; George Diouritch: „L'expansion des banques allemandes à l'étranger, ses rapports avec le développement économique de l'Allemagne“ (Expanse německých bank v cizině, její vztahy k hospodářskému vývoji Německa), Paříž 1909, str. 84.

Z toho vysvitá, že vývoz kapitálu nabyl nesmírného rozsahu teprve na počátku 20. století. Kapitál tří hlavních zemí, umístěný v cizině, dosahoval před válkou 175 až 200 miliard franků. Výnos z této částky při skromném pětiprocentním záročení činí ročně 8 až 10 miliard franků. Opravdu solidní základ pro imperialistický útisk a vykořisťování většiny národů a zemí na světě, pro kapitalistický parazitismus hrstky nejbohatších států!

Jak je rozdělen tento kapitál, umístěný v cizině, mezi různé země a kde je umístěn? Na tuto otázku je možno dát jenom přibližnou odpověď, která je však s to osvětlit některé všeobecné vzájemné vztahy a souvislosti novodobého imperialismu:

Světadily, mezi které jsou rozděleny (přibližně) zahraniční kapitály

(kolem roku 1910)

	Anglie	Francie	Německo	Úhrnem
	(v miliardách marek)			
Evropa	4	23	18	45
Amerika	37	4	10	51
Asie, Afrika a Austrálie	29	8	7	44
Úhrnem	70	35	35	140

Na prvním místě stojí u Anglie její koloniální državy, které jsou i v Americe (na př. Kanada) neobyčejně velké, nemluvě již o Asii a pod. Obrovský vývoz kapitálu je zde nejtěsněji spjat s nesmírnými koloniemi, o jejichž významu pro imperialismus ještě promluvíme. Jinak je tomu ve Francii. Zde kapitál, plynoucí do ciziny, je umístěn hlavně v Evropě, především v Rusku (nejméně 10 miliard franků); přitom tu jde hlavně o *zapůjčený* kapitál, o státní půjčky, a nikoliv o kapitál vkládaný do průmyslových podniků. Na rozdíl od anglického koloniálního imperialismu je možno francouzský imperialismus nazvat imperialismem lichvářským. V Německu zjišťujeme třetí formu: německé kolonie nejsou velké a kapitál, který Německo umísťuje v cizině, je rozdělen mezi Evropou a Amerikou nejstejněměrněji.

Vývoz kapitálu působí na rozvoj kapitalismu v zemích, do kterých plyne, a neobyčejně jej urychluje. Může-li se proto stát, že tento vývoz působí jistou stagnací vývoje v zemích vyvážejících?

jících, může k tomu dojít jen proto, že se zvětší a zesílí další rozvoj kapitalismu na celém světě.

Země, vyvážející kapitál, nabývají téměř vždy možnosti získat jisté „výhody“, jejichž ráz vrhá jasné světlo na svérázné rysy epochy finančního kapitálu a monopolů. Berlínský časopis „Die Bank“ v říjnu roku 1913 na př. psal:

„Na mezinárodním kapitálovém trhu se rozvíjí od nedávné doby komedie hodná péra Aristofanova. Četné cizí státy, od Španělska až po balkánské země, od Ruska až po Argentinu, Brazílii a Čínu, se snaží otevřeně nebo potají si opatřit na velkých peněžních trzích půjčky, někdy mimořádně naléhavé. Peněžní trhy nejsou nyní sice ve zvlášť skvělém stavu a také politické perspektivy nejsou růžové. Přesto se však ani jeden z peněžních trhů neodvažuje odmítnout půjčku z obavy, že by jej soused předešel, půjčku povolil a tím si zajistil jisté protislužby. Při takových mezinárodních transakcích se téměř vždy něčeho dostane věřiteli, ať je to výhodná klausule v obchodní smlouvě nebo uhelná stanice, ať je to stavba přístavu, tučná koncese nebo objednávka děl.“¹

Finanční kapitál vytvořil epochu monopolů. A s monopoly se všude uplatňují monopolistické zásady: místo konkurence na otevřeném trhu nastupuje využití „styků“ k výhodné transakci. Všedním zjevem bývá: půjčka se uzavírá pod podmínkou, že její částí bude použito na nákup výrobků věřitelské země, zejména na válečnou výzbroj, lodi atd. V posledních dvou desetiletích (1890–1910) používala Francie velmi často tohoto prostředku. Vývoz kapitálu do ciziny se stává prostředkem podporujícím vývoz zboží za hranice. Mezi obzvlášť velkými podniky bývají při tom uzavírány takové smlouvy, že, jak se „šetrně“ vyjádřil Schilder² — „hraničí s korupcí“. Krupp v Německu, Schneider ve Francii, Armstrong v Anglii jsou příklady firem těsně spjatých s gigantickými bankami a s vládou, které není snadné „obejít“ při uzavření půjčky.

Když Francie povolila půjčky Rusku, „přitiskla je ke zdi“ v obchodní smlouvě ze dne 16. září 1905, neboť si vymínila jisté ústupky až do roku 1917; totéž učinila podle obchodní smlouvy s Japonskem ze dne 19. srpna 1911. Celní válka mezi Rakouskem a Srbskem, která trvala se sedmiměsíční přestávkou

¹ „Die Bank“, 1913, 2, str. 1024.

² Schilder, citované dílo, str. 346, 350 a 371.

od roku 1906 do roku 1911, byla zčásti vyvolána konkurrencí mezi Rakouskem a Francií při dodávkách válečné výzbroje Srbsku. Paul Deschanel v lednu roku 1912 prohlásil ve sněmovně, že francouzské firmy dodaly Srbsku v letech 1908–1911 za 45 milionů franků válečného materiálu.

Ve zprávě rakousko-uherského konsula v Sao-Paolo (Brazílie) se praví: „Stavba brazilských železnic je většinou prováděna s pomocí francouzského, belgického, britského a německého kapitálu; tyto země si zajišťují při finančních transakcích, souvisejících se stavbou železnic, také dodávky materiálu potřebného pro stavbu.“

Finanční kapitál tedy v pravém slova smyslu rozprostírá své sítě na všechny země světa. Velkou úlohu hrají při tom banky zřizované v koloniích a jejich filiálky. Němečtí imperialisté hledí závistivě na „staré“ koloniální mocnosti, které se po této stránce o sebe postaraly mimořádně „dobře“: Anglie měla roku 1904 50 koloniálních bank s 2.279 filiálkami (roku 1910 72 koloniálních bank s 5.449 filiálkami); Francie 20 koloniálních bank se 136 filiálkami; Holandsko jich mělo 16 se 68 filiálkami, kdežto Německo mělo „celkem jen“ 13 koloniálních bank se 70 filiálkami.¹ Američtí kapitalisté zase závidí anglickým a německým kapitalistům: „V Jižní Americe“ — stěžovali si roku 1915 — „má 5 německých bank 40 filiálek a 5 anglických bank 70 filiálek...“ Anglie a Německo v posledních 25 letech umístily v Argentině, Brazílii a Uruguayi přibližně 4 miliardy dolarů, a proto se podílejí 46 % na celkovém obchodu těchto tří zemí.²

Země, vyvážející kapitál, si rozdělily svět v přeneseném smyslu slova. Avšak finanční kapitál vedl také k *přímému* rozdělení světa.

¹ Riesser, citované dílo, 4. vyd., str. 375 a Diouritch, str. 283.

² „The Annals of the American Academy of Political and Social Science“ (Anály Americké akademie politických a sociálních věd), sv. LIX, květen 1915, str. 301. Tamtéž na straně 331 čteme, že známý politik Paish v posledním sešitě finančního časopisu „Statist“ odhadoval velikost kapitálu vyvezeného Anglií, Německem, Francií, Belgií a Holandskem na 40 miliard dolarů, t. j. 200 miliard franků.

V

ROZDĚLENÍ SVĚTA MEZI SVAZY KAPITALISTŮ

Monopolistické svazy kapitalistů, kartely, syndikáty a trusty, si rozdělují především tuzemský trh, zmocňujíce se více méně úplně výroby vlastní země. Avšak za kapitalismu je tuzemský trh nezbytně spjat s trhem zahraničním. Kapitalismus již dávno vytvořil světový trh. A podle toho, jak vzrůstal vývoz kapitálu a jak byly všemi prostředky rozšiřovány zahraniční a koloniální styky a „sféry vlivu“ největších monopolistických svazů, věci „samozřejmě“ šly k světové dohodě mezi těmito svazy, k ustálování mezinárodních kartelů.

To je nový stupeň světové koncentrace kapitálu a výroby, nepoměrně vyšší než předchozí. Prozkoumáme, jak vzniká tento nadmonopol.

Elektrotechnický průmysl je nejtýpější pro nejnovější technické pokroky, pro kapitalismus konce 19. a začátku 20. století. Nejvíce vospěl ve dvou nejpokročilejších nových kapitalistických zemích, ve Spojených státech a v Německu. V Německu zvláště velký vliv na vzrůst koncentrace v tomto odvětví měla krize roku 1900. Banky, které tehdy již poměrně pevně srostly s průmyslem, urychlily a zesílily za této krize v nejvyšší míře zánik poměrně malých podniků, jejich pohlcení velkými. „Banky“ — píše Jeidels — „tím, že odmítají podat pomocnou ruku právě podnikům, které nejvíce potřebují kapitál, podporují nejdříve závratnou haussu a potom neodvratný bankrot společností, které s nimi nejsou trvale úzce spjaty.“¹

Důsledek toho byl, že koncentrace po roce 1900 postoupila mílovými kroky. Před rokem 1900 bylo v elektrotechnickém průmyslu sedm nebo osm „skupin“; přitom se každá skupina skládala z několika společností (bylo jich dohromady 28) a za

¹ Jeidels, str. 232.

každou stály dvě až jedenáct bank. V letech 1908—1912 se všechny tyto skupiny sloučily v jednu nebo dvě. Proces probíhal takto:

Skupiny v elektrotechnickém průmyslu

Do r. 1900:

Felten a R. Guillaume	Lahmeyer	Union AEG	Siemens & Halske	Schuckert & Co.	Bergmann	Kummer
Felten & Lahmeyer		AEG	Siemens & Halske-Schuckert		Bergmann	zkrachov. r. 1900
AEG			Siemens & Halske-Schuckert			

R. 1912:

(Úzká „spolupráce“ od r. 1908)

Proslulá AEG (Všeobecná elektrotechnická společnost), která tímto způsobem vznikla, ovládá 175 až 200 společností (na podkladě systému „účasti“) a disponuje kapitálem v celkové částce asi $1\frac{1}{2}$ miliardy marek. Jen přímých zahraničních zastoupení má 34, z nich 12 akciových společností — ve více než 10 státech. Již roku 1904 se odhadovalo, že kapitály, umístěné německým elektrotechnickým průmyslem v cizině, činily 233 milionů marek, z nich 62 miliony v Rusku. Je tedy Všeobecná elektrotechnická společnost gigantický „kombinovaný“ podnik, — jen obrábějících společností je 16 — který vyrábí nejrůznější výrobky, od kabelů a izolátorů až po automobily a letadla.

Avšak koncentrace v Evropě byla také součástí procesu koncentrace v Americe. Věc probíhala takto:

General Electric Co.	
Amerika	Edison Co.
Thompson-Houston Co. zakládá pro Evropu firmu:	zakládá pro Evropu firmu Francouzská Edison Co., která odevzdává patenty německé firmě
Německo	AEG
„Union elektrotechnická společnost“	
Všeobecná elektrotechnická společnost	

Tak se vytvořily dvě elektrotechnické „mocnosti“: „Jiných elektrotechnických společností, alespoň takových, které by byly na nich úplně nezávislé, na světě není“ — píše Heinig v článku „Cesta elektrotřustu“. O velikosti obrátů a velikosti podniků obou „trustů“ skýtají jakousi naprosto neúplnou představu tyto údaje:

	Obrat zboží (v milion. marek)	Počet za- městnanců	Čistý zisk (v milion. marek)
Amerika: „General Electric Co.“ (GEC)	1907: 252	28.000	35,4
	1910: 298	32.000	45,6
Německo: „Allgemeine Elektrizitäts-Gesell- schaft (AEG) . . .	1907: 216	30.700	14,5
	1911: 362	60.800	21,7

Roku 1907 byla mezi americkým a německým trustem sjednána smlouva o rozdělení světa. Konkurence byla tím odstraněna. Všeobecná elektrárenská společnost (GEC) „dostává“ Spojené státy a Kanadu. Všeobecná elektrotechnická společnost (AEG) „dostává“ Německo, Rakousko, Rusko, Holandsko, Dánsko, Švýcarsko, Turecko a Balkán. Speciální — samozřejmě tajné — smlouvy jsou sjednány o „sesterských společnostech“, které pronikají do nových průmyslových odvětví a do „nových“, formálně ještě nerozdělených zemí. Byla dohodnuta vzájemná výměna vynálezů a výzkumů.¹

Každý pochopí, jak je zřízena konkurence proti tomuto, faktický jednotnému, světovému trustu, který disponuje kapitálem o několika miliardách a má své „filiálky“, zastoupení, agentury, spojení atd. ve všech světadílech. Avšak okolnost, že dva silné trusty si rozdělily svět, nevylučuje samozřejmě *nové dělení*, změní-li se poměr mocenských sil — následkem nerovnoměrnosti vývoje, války, bankrotů atd.

Poučný příklad, jak byl učiněn pokus o takové nové rozdělení a jak bylo o ně bojováno, skýtá petrolejářský průmysl. „Petrolejářský světový trh“ — psal Jeidels r. 1905 — „je v podstatě dodnes rozdělen mezi dvě velké finanční skupiny: mezi americký petrolejářský trust Rockefellerův (Standard Oil Co.) a majitele ruské bakuské nafty, Rothschilda a Nobela. Obě skupiny jsou těsně spjaty, jejich monopolní postavení je však už několik let ohroženo pěti nepřáteli:“² 1) Vyčerpáním amerických naftových pramenů; 2) konkurenční firmou Mantaševovou v Baku; 3) naftovými prameny v Rakousku a 4) v Rumunsku; 5) zámořskými naftovými prameny, zejména v holandských koloniích (nejzámožnější firmy Samuelova a Shellova, spjaté rovněž s anglickým kapitálem). Tři poslední uvedené sku-

¹ Riesser, citované dílo; Diouritch, str. 239; Kurt Heinig; cit. čl.

² Jeidels, str. 193.

piny podniků jsou spjaty s německými velkobankami, s největší z nich, Německou bankou, v čele. Tyto banky samostatně a plánovitě podporovaly rozvoj petrolejářského průmyslu, na př. v Rumunsku, aby si tu vytvořily „svůj“ opěrný bod. Roku 1907 se odhadovalo, že do rumunského petrolejářského průmyslu bylo vloženo na 185 milionů franků zahraničního kapitálu, z toho na 74 miliony kapitálu německého.¹

Došlo k boji, který je nazýván v národohospodářské literatuře bojem za „rozdělení světa“. Jednak Rockefellerův petrolejářský trust, jenž se chtěl zmocnit *celé* kořisti, založil „sesterskou společnost“ přímo v Holandsku a skoupil naftové prameny v holandské Indii. Tím chtěl zkusit svého hlavního soupeře: holandsko-anglický trust Shellův. Jednak se Německá banka a jiné berlínské banky snažily „uhájit“ „pro sebe“ Rumunsko a spojit je s Ruskem proti Rockefellerovi. Rockefeller však měl mnohem větší kapitál a výtečně zorganizovaný dopravní a distribuční aparát k dodávání petroleje spotřebitelům. Boj musil skončit a také r. 1907 skončil úplnou porážkou Německé banky, které zbývaly jen dvě možnosti: buď zlikvidovat s milionovými ztrátami své „petrolejové zájmy“, nebo se podřídít. Byla zvolena druhá cesta a s petrolejářským trustem byla sjednána smlouva, pro Německou banku velmi nevýhodná. Podle této smlouvy se Německá banka zavázala, že „neбудe podnikat nic, co by bylo na úkor americkým zájmům“, zároveň však bylo ujednáno, že smlouva pozbývá platnosti, bude-li v Německu přijat zákon o státním monopolu na petrolej.

A teď dochází k „petrolejové komedii“. Jeden z finančních magnátů Německa, ředitel Německé banky von Gwinner, zahajuje prostřednictvím svého osobního sekretáře Stausse agitaci pro petrolejový monopol. Celý obrovský aparát mamutí berlínské banky, všechny rozsáhlé „styky“ jsou uváděny do pohybu, tisk se zalyká „patriotickým“ pokřikem proti „jařmu“ amerického trustu a říšský sněm přijímá 15. března 1911 téměř jednomyslně resoluci, ve které se vyzývá vláda, aby vypracovala předlohu zákona o monopolu na petrolej. Vláda se chopila této „populární“ myšlenky a zdálo se, že Německá banka, která chtěla napálit svého amerického kontrahenta a na státním monopolu vydělávat, má už vyhráno. Němečtí petrolejoví magnáti si již dělali laskominy na obrovské zisky, které by se jistě

¹ Diouritch, str. 245.

vyrovnaly ziskům ruských cukrovarníků... Avšak, předně, německé velkobanky se pohádaly o rozdělení kořisti a Diskontní společnost vytáhla na světlo ziskové zájmy Německé banky; za druhé, vláda se zalekla boje proti Rockefellerovi, neboť bylo velmi pochybné, zda si Německo bude moci opatřit petrolej bez Rockefellera (těžba Rumunska není veliká); za třetí bylo nutno schválit miliardový rozpočet r. 1913 na válečné přípravy Německa. Předloha monopolu byla odložena. Rockefellerův petrolejářský trust vyšel z boje zatím jako vítěz.

Berlínský časopis „Die Bank“ při této příležitosti psal, že Německo by mohlo bojovat proti petrolejářskému trustu jedině tehdy, kdyby zavedlo monopol na elektrickou energii a přeměnilo vodní energii v lacinou energii elektrickou. „Avšak“ — dodával autor článku — „monopol elektrické energie přijde tehdy, až to budou potřebovat výrobci: tedy tehdy, až bude přede dveřmi příští veliký krach v elektrotechnickém průmyslu, až veliké, nákladné elektrárny, které nyní všude stavějí soukromé koncerny elektrotechnického průmyslu, a na které těmto koncernům státy, obce a jiné korporace poskytují již dnes jisté dílčí monopoly, nebudou s to pracovat se ziskem. Pak bude nutno uvést do chodu vodní energii; nebude však možno přeměňovat ji v lacinou elektrickou energii na útraty státu, nýbrž bude nutno, aby byla opět svěřena soukromému monopolu, kontrolovanému státem, neboť soukromý průmysl uzavře už zatím řadu smluv a vymění si velké odškodnění... Tak to bylo s draselným monopoem, tak je tomu s petrolejovým monopoem, tak tomu bude i s monopoem elektrické energie. Je už na čase, aby naši státní socialisté, kteří se dávají oslňovat libivou zásadou, už konečně pochopili, že cílem a výsledkem monopolů v Německu nikdy nebylo, aby prospívaly spotřebitelům, nebo aspoň dávaly státu část podnikatelského zisku, nýbrž sloužily vždy jen k tomu, aby sanovaly na útraty státu soukromý průmysl, stojící na prahu bankrotu.“¹

Taková cenná doznání jsou nuceni dělat buržoasní němečtí národohospodáři. Vidíme zde názorně, jak se soukromé a státní monopoly v epoše finančního kapitálu splétají vjedno, jak obojí jsou ve skutečnosti pouze jednotlivé články v řetězu imperialistického boje mezi největšími monopolisty o rozdělení světa.

¹ „Die Bank“, 1912, 1, str. 1032, 2, str. 629; 1913, 1, str. 388.

Také v obchodní paroplavbě vedl nesmírný vzrůst koncentrace k rozdělení světa. V Německu vznikly dvě největší společnosti Hambursko-Americká linie a Severoněmecký Lloyd, z nichž každá má 200 milionů marek kapitálu (v akciích i obligacích) a parníky v hodnotě 185 až 189 milionů marek. Kromě toho se v Americe 1. ledna 1903 utvořil t. zv. Morganův trust, Mezinárodní společnost pro námořní obchod, která sdružuje 9 amerických a anglických paroplavebních společností a disponuje kapitálem 120 milionů dolarů (480 milionů marek). Již r. 1903 byla sjednána mezi německými kolosy a tímto americko-anglickým trustem smlouva o rozdělení světa a současně o rozdělení zisků. Německé společnosti zanechaly konkurenci při přepravě mezi Anglií a Amerikou. Bylo přesně ujednáno, které přístavy jsou komu „přenechány“, byl utvořen společný dozorčí výbor atd. Smlouva byla uzavřena na 20 let, s výhradou, že v případě války pozbývá platnosti.¹

Neobyčejně poučné jsou také dějiny vzniku mezinárodního kartelu kolejnic. Anglické, belgické a německé továrny na kolejnice učinily první pokus založit takový kartel již roku 1884, když průmysl byl v největším úpadku. Dohodly se, že si nebudou konkurovat na vnitřním trhu v zemích, na které se vztahovala úmluva, a že si rozdělí zahraniční trhy podle tohoto klíče: 66% Anglii, 27% Německu a 7% Belgii. Indie byla přenechána úplně Anglii. Proti jedné anglické firmě, která se nepřipojila ke smlouvě, byl zahájen společný boj, jehož výlohy byly uhrazovány placením příspěvků ze společných prodejů. Ale roku 1886, když z něho vystoupily dvě anglické firmy, se svaz rozpadl. Je charakteristické, že se nepodařilo dosáhnout dohody v pozdějších obdobích prosperity průmyslu.

Na počátku r. 1904 byl založen ocelářský syndikát v Německu. V listopadu r. 1904 byl znovu utvořen mezinárodní kolejnicový kartel s kvotami: Anglie 53,5%, Německo 28,83% a Belgie 17,67%. Pak se k němu připojila Francie s dodatečnou kvotou 4,8%, 5,8% a 6,4% v prvním, druhém a třetím roce, t. j. za předpokladu, že úhrnné množství činilo 104,8% atd. Roku 1905 se k němu připojil ocelářský trust Spojených států (Steel Corporation), později Rakousko a Španělsko. „V této chvíli“ — psal Vogelstein r. 1910 — „je rozdělení světa ukončeno a velcí spotřebitelé, především státní dráhy, si mohou dnes —

¹ Riesser, citované dílo, str. 125.

jelikož svět je už rozdělen, aniž se dbalo jejich zájmů — žít jako básník v nebi Jupiterově.¹

Zmíníme se ještě o mezinárodním zinkovém syndikátu, založeném r. 1909, který přesně rozdělil výrobu mezi pět skupin německých, belgických, francouzských, španělských a anglických závodů; dále o mezinárodním trustu střelného prachu. o tomto, podle Liefmannových slov, „zcela moderním těsném svazu všech německých továren na výbušniny, které si pak společně s obdobně zorganizovanými francouzskými a americkými továrnami na výbušniny rozdělily takřka celý svět.“²

Liefmann napočítal r. 1897 kolem 40 mezinárodních kartelů, jichž se zúčastnilo Německo, a r. 1910 již kolem 100.

Někteří buržoasní publicisté (k nimž se dnes připojil také K. Kautský, který se úplně zpronevěřil marxistickému stanovisku, jež zastával na př. roku 1909) vyslovovali mínění, že mezinárodní kartely, ve kterých se nejnázorněji zračí zmezinárodnňování kapitálu, skýtají naději na mír mezi národy za kapitalismu. Tento názor je theoreticky naprosto nesmyslný, prakticky je to sofisma a způsob nepoctivé obhajoby nejhoršího oportunismu. Mezinárodní kartely ukazují, do jaké míry se dnes rozmohly kapitalistické monopoly a oč bojují svazy kapitalistů. Tato okolnost je nejdůležitější; jediné tato okolnost nám objasňuje ekonomicko-historický smysl probíhajících událostí, neboť *forma* boje se může měnit a ustavičně se mění v závislosti na různých, poměrně specifických a dočasných příčinách, avšak *podstata* boje, jeho třídní *obsah* se *nemůže* změnit, dokud existují třídy. Je pochopitelné, že v zájmu na př. německé buržoasie, ke které v podstatě přešel ve svých theoretických úvahách Kautský (o tom promluvíme ještě dále) je, aby *obsah soudobého* hospodářského boje (dělení světa) byl zastírán a aby byla zdůrazňována hned ta, hned ona *forma* tohoto boje. Stejně chyby se dopouští Kautský. A nejde ovšem jen o německou buržoasii, nýbrž o buržoasii na celém světě. Kapitalisté si nerozdělují svět proto, že by byli nějakí zvlášť zlí lidé, nýbrž proto, že dosažený stupeň koncentrace je nutí, aby si takto počínali, chtějí-li pobírat zisk; přitom si dělí svět „podle kapitálu“, „podle síly“ — za systému výroby zboží a za kapitalismu nemůže být jiného způsobu dělení. Síla však závisí na hospodářském a politickém

¹ Vogelstein: „Organisationsformen“, str. 100.

² Liefmann: „Kartelle und Trusts“, 2. vyd., str. 161.

vývoji; kdo chce porozumět událostem, musí vědět, jaké otázky jsou řešeny mocenskými přesuny; zda jsou to přesuny „ryze“ hospodářské povahy nebo povahy *mimohospodářské* (na př. vojenské), je otázka podřadná, která nemůže pranic změnit na základním pojetí nejnovější epochy kapitalismu. Kdo pojednává místo o *obsahu* boje a smluv mezi svazy kapitalistů o jejich formách (dnes mírových, zítra válečných, pozítří opět mírových), klesá na úroveň sofistů.

Epocha nejnovějšího kapitalismu nám ukazuje, že se mezi svazy kapitalistů utvářejí jisté vztahy na *podkladě* hospodářského rozdělení světa, a zároveň se ve spojitosti s tím mezi politickými svazy, státy, utvářejí jisté vztahy na podkladě *teritoriálního* rozdělení světa, na podkladě boje o kolonie, „boje o hospodářský prostor“.